

דרוש לחג המצות, בו יחוג בריצות,

ויעלה ירושלים על ראש שמחתו, בעת
סידור פסח כהלכתו,

ואז כאשר נסדר אותו, כן נזכה לעשותו.

במדרש (ויק"ר ל"ב ה'): בשביל ארבעה
דברים נגאלו אבותינו ממצרים, בזכות שהיו
גדורין מעריות, ובזכות שלא היה בהם לשון
הרע, ובזכות שלא שינו את לשונם, כי פי
המדבר אליכם בלשון הקודש, ובזכות שלא
שינו את שמם כו' עכ"ל.

לא במקום אחד ולא בשתי מקומות מצינו אשר
אנו אומרים תמיד זכר ליציאת מצרים, הלא הוא
לחקות בלבינו אמונת השגחת ית' ולהכיר יכולתו
ית' בדרך פלא אשר הפליא לעשות עמנו אז בצאת
ישראל ממצרים, וזאת נחמתינו בעניינו, בגלות המר
הזה אשר זה ימים כבירים מאיגרא רמא לבירא
עמיקתא נפלה הודינו, שמם בית מקדשינו
ותפארתינו, ומאז רבו התלאות, במכות נפלאות,
בחושך ואפילה נידחים, ולאריץ אחרת נשלכים,
ובכל זאת אם יתמהמה חכה לו, כי עוד עשה יעשה
עמנו נפלאות כאשר עשה בראשונה, להשיבנו אל
קדמותינו.

אך העיקר כמאמר דניאל איש חמודות בסופו
(דניאל ט' כ"ד) שבועים שבעים נחתך על עמך ועל
עיר קדשיך לכלא הפשע ולהתם חטאת ולכפר עון
ולהביא צדק עולמים וגו', והיינו ע"י התשובה אז
יכלא הפשע והחטאת, וממילא יבוא צדק עולמים,
ומטעם זה מצינו כמה רמזים בעניני פסח הרמזים
על האדם לבער היצה"ר שהוא השאור שבעיסה,
וכאשר האריכו מזה כל ספרי מוסר, ועיין בעוללות
אפרים בזה בכל עניני פסח מורים על תשובה ע"ש,
והיינו באשר דאיתא בגמ' (ר"ה י"א ע"א) בניסן
נגאלו ובניסן עתידין לגאול, וא"כ משום הכי בחודש
הלזה נצטוו לדורות לעשות עניני תשובה ובזה יזכו
לעלות לציון בריתה, כי העיקר תלוי בתשובה
וכדאיתא בסנהדרין פ' חלק (צ"ז:): כל הקיצין כלו
ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ע"ש, ואיתא נמי

התם (צ"ח.) זכה אחישנה ולא זכה בעתו, והנה יותר
טוב שיהיה זכה, כי באם לא זכה, ח"ו אז יהיה אחד
בעיר ושניים ממשפחה, כדאיתא התם בפ' חלק
(צ"ז:), ופי' העין יעקב שם (בשם רש"י) דיברור
הצדיקים אעפ"י שאין כולם חוזרים ע"ש, וא"כ
וודאי יותר טוב שיהיה זכה, ואז כולם יזכו לראות
בנחמות ציון וירושלים.

והנה הארכתני קצת בזה, כי בארתי עפ"י דברים
האלה מקרא קודש (שמות י"ג מ"ג) ליל שימורים
הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה
לה' שימורים לכל בני ישראל לדורתם, ויש לדקדק
מאי לכל בני ישראל, הוי סגי באומרו לבני ישראל,
גם מאי לדורותם, מהיכא תיתי שלא יהיה לדורות,
וביותר קושי' הבנה במה שאמר הוא הלילה הזה,
ופי' רש"י ידוע (הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה
הזה אני גואל את בניך), אבל קשה מאי נפק"מ בזה
אם הבטיח בלילה ההוא או בלילה אחרת. גם הוא
למותר, דמהיכא תיתי שהשי"ת ב"ה לא יקיים
חלילה הבטחתו שהבטיח לאברהם אבינו ע"ה
בלילה הזה יהיה הגאולה.

אבל לדברינו הנ"ל י"ל דהתורה מרמז מיד
בגאולת מצרים גאולה העתידה, והיינו בהקדים
הקדמה אחת מה דאיתא בפ' חלק (סנהדרין צ"ז:)
על פסוק (מצקוק ז' ג') אם יתמהמה חכה לו,
ואמרין שם וז"ל שמא תאמר אנו מחכין והוא אינו
מחכה ת"ל (ישעיה ז' י"ח) לכן יחכה ה' לחננכם ולכן
ירום לרחמיכם, וכי מאחר שאנו מחכין והוא מחכה
מי מעכב מדת הדין מעכב עכ"ל עי"ש. מכלל
דבריהם שמענו כמו שאנו מחכין כך הקב"ה מחכה
ורוצה להביא הגאולה אך מדת הדין מעכב, והיינו
כנ"ל שעיקר תלוי בתשובה לכלא הפשע ולהתם
חטאת, ואז יהיה לכולם חלק בירושלים כנ"ל. וזה
ידוע הגלות נקרא לילה כדכתיב בישעיה (כ"א י"א)
שומר מה מליל, ופירש מהרש"א שם בפ' חלק
(צ"ד:), מה מגלות יהיה הדומה ללילה ע"ש ועי'
פירש"י בישעיה. והנה מלת לדורותם הוא דור תם,
כדרשי רז"ל במקום אחר (תנכ"א רבה פכ"ו) על
מלת לדורותם [לדור תם], תם מגזל תם מעריות
כו'.

בפ' חלק (סנהדרין צ"ז:) על פסוק (ישעיה נ"ב ג') חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, לענינם שם, וגם ומלתה אותו, ר"ל עם הקניית מצות ומעשים טובים יהיה ג"כ סור מרע, וזהו ומלתה אותו דהיינו מערלת הלב כנודע, אז יאכל בו, והיינו כנ"ל שלא יהיה רק באחד מעיר ושניים ממשפחה, שלא יברור רק הצדיקים, ולכן יותר טוב, כל עדת ישראל יעשו אותו, ר"ל שיהיה לכולם חלק בו כנ"ל, ויהיה לכל בני ישראל כנ"ל והבן.

*

בלל הדבר בעת זכירת יציאת מצרים וסיפור ניסים ונפלאות ה', אז יעלה ירושלים על ראש שמחתו, ויכיר וידע כי לא קצרה יד ה' מהושיע גם עתה מגלות המר הזה כי רב יכולתו ית', אך מדת הדין מעכב מחמת עונותינו כי רבו, ומחמת זה יקיים ביעור חמץ המרומז על היצה"ר כנודע, ולא ימצא שאור בבית אנושי וישוב בתשובה שלימה, וזהו העיקר, וכדאיתא בזוהר חדש איכה (דף נ"ו.) וז"ל, זכור בוראך בימי בחורתך עד שלא יבאו ימי הרעה (קהלת י"ב א'), זכור בוראך, הוי זכור כל אינן טבין ואתוון וניסין דעביד לך קב"ה ביומין קדמאין, בימי בחורתך, בזימנא דאיהו איתרעי בך מכל עמין דעלמא, עד שלא יבואו ימי הרעה, יומא דשלטין בך שאר עמא ויבדרון לך בכל עממא, והגיעו השנים אשר אין בהם חפץ, שנים דגלותא דאזלין ישראל מטולטלין, עד אשר לא תחשך השמש, נהירו דקלסתר פני השכינה דהוי נהיר לה בכל יומא, ומההיא נהירו עלמא אתקיים, וישראל שראן על ארעא לרוחצנו כו', ביום שיזועו שומרי הבית, אילן תלת ב"ד דהוי אולפי תורה בלשכת הגזית, ובטלו הטוחנות, אלו כהנים ולוויים וכולהו משמרות דהוי קיימי בירושלים, וחשכו האורות בארובת, אילן נביאים וצופים דהוי חמאן בנבואה וברוח הקודש, רק השתא סגרו דלתיים בשוק, דבני נשא צווחין ולית מאן דיתבי עליהו, דהא כל תרעין ננעלו מן יומא דאחריב בי מקדשא ובטלו עבודת בית אלהא, בשפל קול הטחנה, קלא דשכינתא צווחת בכל יומא שובו בנים שובבים ולית מאן דמשגח בה, עכ"ל הזוהר הנ"ל.

ובזה מבואר היטב מקרא קודש הנ"ל, ליל שמורים לה' להוציאם מארץ מצרים, ר"ל כאשר היה ליל שמורים לה', היינו כפירש"י שה' ב"ה היה מצפה לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים ע"ש, הוא הלילה הזה לה' שמורים, ר"ל כמו כן גם הלילה הזה, הוא הגלות המר הזה דמכונה בשם לילה כנ"ל ג"כ שמורים לה', היינו ר"ל שה' ב"ה מצפה גם בגלות הזה מתי יקיים הבטחתו ע"י נביאים להוציאנו מגלות הזה וכנ"ל לכן ה' יחכה לחנכם וגו'. אך אם תאמר אם ה' מחכה מי מעכב, לזה אמר לכל בני ישראל, לכל דייקא, ר"ל הוא חפץ להטיב עם כל ישראל וכולם יזכו לעלות לציון ברנה, ולא אחד מעיר ושניים ממשפחה כנ"ל, דהא אם יהיה שלא בעתו לא יברור רק הצדיקים כנ"ל, אבל רב חסדו ית' להטיב לכל ישראל, שכולם יזכו לזה, וזה לא יכול להיות רק לדורותם, ר"ל מתי שיהיה דור תם תמים במעשיו ויהיה דור זכאי דור טהור, ואז יהיה הגאולה לכל בני ישראל לכולם יחד והבן.

ובזה אפשר לומר שזהו נמי הרמז במקראי קודש הנאמרים בענין הפסח (שם מ"ג מ"ד) זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו, וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו, דהנה כבר נזכר לעיל דברי רז"ל זכה אחישנה לא זכה בעתו, ואם ידלג על ההרים ויקפץ על הגבעות שיהיה הגאולה קודם זמנו (עיין במדרש בשיר המקודש על פסוק (שה"ש ב' ח') מדלג על ההרים וגו'), אז צריך להיות זכה דווקא, וכבר נודע פסח הוא לשון דילוג כאומרו (שמות י"ב כ"ג) ופסח על הפתח כפי רש"י שם, וכן הוא אומר (פסוק כ"ז) כי פסח על בתי וגו', וא"כ זהו אומרו זאת חקת הפסח, ר"ל זאת הוא חק קבוע לפסח, ר"ל מתי שיהיה בדילוג קודם זמנו כנ"ל, והיינו כל בן נכר לא יאכל בו, ר"ל כל בן נכר כפי רש"י שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ר"ל מי שלא זכה, לא יאכל בו, לא יהיה לו חלק בו, אך וכל עבד איש מקנת כסף, ר"ל וכל עבד כי בזמן הגלות אנו קרואים עבדים ולא בנים (עיין כמה פעמים צמפורשים מזה), איש מקנת כסף ר"ל למי שיהיה קנין כסף היינו מצות ומעשים טובים, דהם מכונה בשם כסף כדרש רז"ל שם

מבלל דבריו שמענו דכל בר נש יהא מדכר דכיר כל ניסין וטבין דהוי ביומין קדמאין ועכשיו חסרנו כל אלה בעו"ה, וא"כ ממילא בעת סיפור ניסים ונפלאות של ה' ב"ה שעשה עמנו, כמו סיפור יציאת מצרים וכדומה, אז ממילא יתעורר לשוב על ה' ב"ה בכל לבבו, בהעלותו על לבו כל הניסים מימים קדמונים, ועכשיו בגלותא נעשו כאלמות יונים (עיין רש"י תהלים נ"ו א'), ונעו ונדים, מוכים ומרטים, וזהו אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, והיינו בעת השמחה כמו שבת ויו"ט הלא כולם הם זכר ליציאת מצרים כנודע, ובה ממילא זכור זיכור בירושלים, אשר כעת רבו שערוריה בעו"ה בכל אופנים.

ואפתחה במשל פי, לסוחרים ישראלים שיירא היוצאים להביא ממרחק לחמם, מסחורות היקרים אשר מצוי הוא במדינה שם, והנה נתיבות הדרך ההוא היה דרך המדבר, שהוצרכו לעבור דרך מדבריות רבות עד הגיעם למחוז חפצם, והנה אלה האנשים לא ידעו דרך מדבריות ולא הורגלו בהם מתמול שלשום, ובחשיכה יתהלכו בדרך אשר לא עבר בה איש, עד בואם דרך מדבריות הנ"ל כמה פרסאות, עד אשר לא ידעו עוד לפנות אנה ואנה, והיה כמתעתעים כאיש אשר הוא תועה בדרך, ונעלם מהם דרך הישוב להגיע אליו, והנה ימים רבים חלפו ועברו אשר נעו ונדו דרך המדבר, ואין חזון נפרץ מתי יגיעו למחוז חפצם למקום הישוב. ויהי כי ארכו להם הימים במדבר מאין יושב, הולכי שולל, לא ידעו ויבינו באיזהו יום הם עומדים בימות החול או ביום השבת. והנה ידוע דברי רז"ל במס' שבת (ס"ט:): ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד, היינו יום שביעי בקדושה והבדלתא, ועושה מלאכה כדי פרנסתו, ופי' רש"י ביום השביעי עושה קידוש והבדלה כדי שלא ישכח שיש שבת בעולם ומחמת זה זוכר כי שבת יש בעולם ע"ש. והנה זה שעושה מלאכה כדי פרנסתו היינו מפני פיקוח נפש ומשום הכי דייקא כדי פרנסתו אבל לא יותר, ומהאי טעמא אם יש לו לאכול אפילו לחם לבדו יסתפק במועט ולא יעשה מלאכה (עיין ט"ז א"ח ס' שד"מ).

והנה השיירא הנ"ל היו יראים ושלימים וכוונתם תמיד לשם שמים, ובעבור כעת טעו מדרך השכל והלכו שולל ולא ידעו מתי שבת, היו רוצים לעשות כדן וכדת, למנות ששה ימים מיום שנתנו אל לבם שכחתם, ולשמור יום אחד דהיינו יום שביעי לקדשו בקידוש והבדלה, ולמען לעשות על צד היותר טוב שלא יצטרכו לעשות מלאכה ביום השביעי לצורך פרנסתם, עלה במוסכם אצל השיירא הנ"ל, כי מעט המזון אשר עדיין ישנו בכליהם מהצדה לדרך אשר לקחו מביתם, זאת מעט מזונות תהא שמורה ומונחת עד יום השביעי כדי לעשות על מעט לחם הנ"ל קידוש, וגם כדי שלא יצטרכו לחלל שבת באיזה מלאכה, והששה ימים בנתיים קבלו עליהם להסתפק בעשבי מרים ומלוחים הגדילים במדבר, וכל הסתפקות במועט האפשר יעשו, ובחציר ודשא ימלאו פיהם, וכל זה עשו רק כדי שישאיר מעט מזון יש להם על קידוש הנ"ל. והנה כאשר נמנו וגמרו ככה עשו, והיו אוכלים ושותים כל הששה ימים עשבים מרים ומים המאזרים אשר במדבריות המה, והמזון אשר היה להם בכליהם מביתם השאירו ליום השביעי לקידוש כנ"ל.

ויהי ביום השביעי והנה באו לקדשו במעט מזון אשר בכליהם ולשמוח ולנוח בו כיום השבת, אמנם בעת שיתוועדו יחדיו לקדש השבת זלגו עיניהם דמעות והתעוררו בבכי גדול, ונאקים ונאנחים מאד מאד, מחמת הרגשתם צרות רבות אשר סבבו אותם בעת שרצו לקדש השבת, באשר שמו על לבם מגדל הטרחה והיגיעה שהי' להם עד שהגיעו לקידוש הלזה, בראש שמו כל מר למתוק, באכילת עשבי מרים ומים המאזרים אשר אוכלים ושותים כל הששה ימים כדי להשאיר להם מעט מזון לקידוש.

שנית: כל הטירחא והיגיעה כלא נחשב בעיניהם, אך אם עכ"פ היו ביום השביעי בעת שמחתם כבר במקום הישוב לשמוח כראוי, אבל הלא עדיין תועים הם במדבר בארץ לא זרועה, והקידוש בשממון ישתו, וימר שכו לשותיו, ממילא ושמחה מה זה עושה, הלא נימס לבבם נגד עיניהם בראותם כי תועים הם בדרך זה זמן כביר, גם ראו שכלה

ואפס המזון שהיה להם צידה לדרך מביתם, ואין להם עוד להחיות את נפשם אם לא בעשבים רעים ומרים הגדילים במדבר.

שלישית: שמו אל לבם הלוואי בכל התלאות הללו, עכ"פ היה היום הזה שאנו מקדשין בו לכבוד שבת, בבירור יום השבת, היינו יום השביעי מימות החול, אבל מי יודע אם לא כל טרחתנו ויגיעתנו לריק היה, הלא אפשר גם זה היום אשר אנו רוצים לשמוח בו לכבוד שבת הוא אחד משאר ימות החול.

והנה מחמת שלש אלה הדברים אשר שמו אל לבם בעת הקידוש, נהפך אצלם השמחה לתוגה, ותחת השמחה העלו אנחה, וישאו קולם ויבכו על המקרה אשר קרה להם בדרך.

והנה ביניהם היה פיקח אחד, אמר נחם אנחם אתכם, אם תשמעו לעצתי הנה לא נמוש מקול צעקותינו וזעקתינו, כל מה שיש בכחינו לצעוק בקול מר, כל איש לא יחסר, ולא תחוס על עינך מאין הפוגות, כי פן ואולי יתהלכו איזה שיירא אחרת ג"כ במדבר הלזה, והם הלכו בדרך הישר ויודעים נתיבות המדבר, ואולי הם סמוכים לנו, ומתוך גודל צעקתנו, המה ישמעו קולינו, ויפנו וילכו אחרי הקולות עד בואם אצלנו, וינהגו אותנו מדרך עקלתון למסילת ישרים ונכוחים, והנה עצתו אמונה נכנס באזניהם, וצעקו וזעקו בקול גדול, עד שנשמע מרחוק קולם אצל שיירות אחרות העוברים שמה, והביטו אחרי הקולות עד שבאו אצלם, והיו להם לעזר ולתמך להביאם אל דרך הישר ומשם הגיעו למחוז חפצם, וכאשר באו שמה מצאו וראו כי המדינה ההיא רחבת ידיים, וקנו שם סחורות רבות יקרים ונכבדים מאד אשר הרויחו בזה ממון רב, והיה ראשיתם מצער ואחריתם השגו מאד, אשר בזה המותרות נשכח מהם העצבות העבר, והיו שקיטים ושאננים איש תחת גפנו ותחת תאנו בשפעת יפעת ממעל. (זהו המשל).

הנמשל הסוחרים הם אנחנו בני ישראל אשר הנשמות באים להעוה"ז לקנות מצוות ומעשים טובים אשר ירויחו בזה לעוה"ב הרבה מאד כנודע,

והנה בעו"ה מיום אשר נסוג אחור לבנו מדרכי ה' ב"ה, הנה תועים אנחנו בדרך המדבר הגדול הזה, והוא הגלות המר הזה, כמ"ש הושע (ז' ט"ו) ואותי שכחה נאום ה' והולכתיה המדבר, ופי' רש"י הגלות שדומה למדבר עי"ש. והנה זה ימים רבים אשר חלפו ועברו בעו"ה אשר אנחנו נעים ונדים במדבר הלזה, ואנו הולכים בתוהו לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, ובלתי ידוע לנו מתי יום השבת, והוא קץ הפלאות, שהוא יום שכולו שבת כנודע, ובאמת אנו מחשבין כל שנה ושנה, אמנם כל הקיצין כלו ואנחנו לא נושענו, ואין ידוע לנו מתי יום השבת ויו"ט שלנו בבירור, כי יום נקם בלבנו, ולבו לפומי לא גליא כנודע (מדרש תהלים ט' ב'), אבל הלא אנו עושין שבת בכל יום השביעי של ימות החול, וכן ימים טובים אנו עושין בט"ו בניסן פסח, ובששה בסיון שבועות, וכן בט"ו בתשרי סוכות.

אמנם בעת שבא יום השבת ויו"ט לערוך שולחן ולעשות קידוש, אם נשים אל לבבינו אופן השמחת שבת ויו"ט שלנו, אז בוודאי לא יהיה השמחה כראוי, בראש כמה יגיעות יש לנו בעו"ה בגלות המר הזה להכין צרכי שבת ויו"ט, כי השפע מתמעט מאתנו כל היום הלך וחסר, ובעו"ה כל היום קללתו מרובה משל חבירו, וקודם שבת ויו"ט רצוני לומר הימים שבנתיים, ממש כל איש ואיש נודד ללחם איה בכפרים ועיירות להמציא לו תרופה שיפרנס את עצמו, ולהשאיר לו מעט מה להכין צרכי שבת ויו"ט, על כן שמחה מה זה עושה, בראותו ביגיעתו וטרחתו לאכול תפל מבלי מלח ממש בכפרים ועיירות למען הפרנסה בעו"ה כנודע אצל רוב בעלי משא ומתן, וממילא השמחה נהפך לתוגה. שנית, בהעלות על לבנו באיזה מקום אנו עושין שבת הלזה, במקום מדבר ושממה, כל העמים שלום ושקיטים, ואנחנו בעו"ה עניים ומרודים, וממילא יימר שכר לשותנו, ובשממון אנו שותין מעט יין בשבת ויו"ט בעו"ה. שלישית, אם היה עכ"פ יו"ט בבירור כראוי ונכון, אבל בגלות המר הזה לא מיקרי יו"ט כלל אלא אבילות, כמאמר עמוס הנביא (ח' י') והפכתי חגיכם לאבל, ועל דרך (איכה א' ד') דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד,

וא"כ על מה לנו לשמוח. אך העיקר לשוב לבבינו אל כפיים, אל אל בשמים, ולצעוק אליו בבכי וקול המר, ואז אם הקול קול יעקב אין הידיים ידי עשו, ר"ל אין אומות העולם שולטין בנו, אבל אם ח"ו אין הקול קול יעקב אז הידיים ידי עשו כדאיתא ברז"ל (ב"ר ס"ה כ'), וזהו קול המעכב בתוכינו, כי כל איש הולך אחר בצעו ואחר שרירות לבו רק רע כל היום, ואין פונה ומשגיח, על עכבות משיח.

ובזה בארתי המסורה ב' ויחדלו, ויחדלו לבנות העיר (צראשית י"א ט'), ויחדלו הקולות (שמות ט' לג), והיינו עפ"י דברינו הנ"ל דעיקר הוא הקול קול יעקב כנ"ל. ועוד אקדים מה דאיתא בספרי מוסר על פסוק (תהלים קמ"ז ב') בונה ירושלים ה', וקשה וכי זה זמן כביר הוצרך לבנות ירושלים, יבנה הו"ל למימר. אמנם כתבו, ה' ב"ה חנון ורחום הוא, וכל תשוקתו לטובת בניו, ובכל רגע ורגע בונה ירושלים כדי לגאול את בניו, אך במעשינו ודרכינו המקולקלים המה מחריבין ומהרסין אותו הבנין. וזהו בונה ירושלים ה', ר"ל כל רגע ורגע הוא בונה ירושלים, למען נדחי ישראל יכנס, אך אנו בעו"ה סותרים הבנין. וזהו דברי המסורה הנ"ל, ויחדלו לבנות העיר, ר"ל בשמים ממעל חדלו לבנות העיר ירושלים שלמעלה, ומפני מה חדלו, והלא כתיב בונה ירושלים ה', לזה אמר ויחדלו הקולות, ר"ל שחדלו למטה הקולות של תפלה ותורה ותשובה, ובזמן שאין הקול קול יעקב אז עדיין הידיים ידי עשו כנ"ל, ומשום הכי חדלו עדיין לבנות העיר למעלה, והבן.

*

בלל הדבר אחינו בני ישראל בעת שמחת יו"ט יעלה ירושלים על ראש שמחתנו, ונעלה על לבבינו שמחה מה זה עושה, בהרגשתנו שזה ימים רבים אשר אנחנו בעו"ה יושבים בשער הדאגים, דאגנו על פדות נפשינו ועל גאולתנו, אשר נשכחה כמת מלב מעת אשר הושבנו במחשכי כמתי עולם, אין אומר ואין דברים בלי נשמע קול מבשר ישועה, אך פן ואולי ח"ו יאמר נא ישראל יבשה עצמתנו ואבדה תקותנו בגלות המר הזה, חס מלהזכיר, אם יתמהמה חכה לו, כי עמוד ברזל יש לנו להשען,

כמאמר המשורר (תהלים ד' ח') נתתי שמחה בלבי מעת דגנם ותרשום רבו, וכדאיתא נמי במדרש (מכות כ"ד:) מה שאמר רבי עקיבא אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה, וכמ"ש האלשיך ז"ל על פסוק (תהלים פ' ז') תשימנו מדון לשכנינו ואויבינו ילעגו למו, וז"ל אמר אם מה תזנחנו בגלות הארוך והמר והדחוק הלזה, הוא כי שמת לבך להסתפק בעליונים, כמ"ש ז"ל במדרש חזית (אסת"ר ז' י"ג) כי זו היה עצת שרפי קודש לפני הקב"ה בימי המן להסתפק בעליונים, ולדחות סברא זו בא ואמר אי אפשר, כי למה תשימנו מדון לשכנינו ואויבינו ילעגו למו, ואם כך היית עושה היית מניחנו כיתר הגוים, אך בצער אשר אנו מצטערים הלא יורה כי בנו בחרת והבאתנו במצודת צרות למרק אשמתנו ולהטיב אחריתנו, עכ"ל האלשיך ז"ל.

ובזה נעים לי כוונת אסף שבא בזמר, ואמר מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' (תהלים ע"ט), וקשה קינה מבעיא ליה, ודברי רז"ל ידוע (איכ"ר ד' י"ד). אמנם לדברינו הנ"ל נעים זמירותיו במה שבאו גוים בנחלת ה' להחריבו, באו גוים דייקא, באשר בזה יש לנו נחמה גדולה כי עוד חזון למועד בשוב ה' את שיבת ציון, באשר וודאי הלא מעשי הגוים רעים וחטאים לה' יותר ממעשינו, ולמה המה ישליטו בנו, אלא ודאי למרק אשמתנו ולהטיב אחריתנו כמ"ש האלשיך הק', והבן. וכיוצא בזה ראיתי בספר ראשית ביכורים בסדר נצבים על פסוק (דברים ל' א') והיה כי יבואו עליך כל הדברים וגו' והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך שמה, וז"ל והנה בכל הגוים מיותר, להודיע לנו הסיבה שיתנו לב להשיב אליו ית', באשר שהעונשים באים עליהם בהיותם בקרב הגוים רעים וחטאים יותר מישראל, ועם כל זה מכתנו אנושים והמה בריא אולם, ואנו היינו חרפה להם יראוני יניעו ראשם, אין זה במקרה זולת כי אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג' י"ב), ואנו בניו ית' ומשגיח על מעשינו, ולקח אותנו לחלקו ומייסרינו לטובתנו שנהיה ראויים לחזור ולשוב אל היכל היכל מלך ה' צבאות שמו, בכך ושבת עד ה' אלהיך עכ"ל. מכלל דבריו ג"כ שמענו ממשלת הגוים עלינו

יש לנו נחמה בגולה כי לא אבדה תקותינו, ולשוב אל ה' ב"ה כי עוד חזון למועד לעלות לציון ברינה כנ"ל

ובאלה הדברים בארתי מקראי קודש (נלאשית ט"ו י"ג י"ד) ויהי השמש לבוא ותרדימה נפלה על אברם והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו, ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו', ואיתא במדרש רבה (ב"ר מ"ד י"ח) יודע שאני מפוזר תדע שאני מכנסן עכ"ל. ויש לדקדק מה היה החרדה לעת ביאת השמש, ומה יום מיומיו, הלא גם תמול גם שלשום וזרח ובא השמש, ובמדרשות האריכו ביאת השמש היינו שאברהם אבינו ע"ה ראה והביט ארבע גליות ואחז אימתה ופחד, ומביאם רש"י ז"ל בקיצור, והנה אימה רמז לו לחשך של גליות ע"ש, א"כ קשה למה לא אמר ויהי לילה וגו', דהגלות נמשלה ללילה כנ"ל בהתחלה על ליל שימורים וגו', גם קשה מה היה משיב לו הקב"ה יודע שאני מפוזר, הלא ע"ז בעצמו היה עיקר חרדה שלו, והוי סגי לנחמו באמרו תדע שאני מכנסן כדפי' מדרש הנ"ל. אמנם לדברינו הנ"ל י"ל לפי פשוטו, דאברהם אבינו ע"ה ראה והביט אריכות הגלות המר הזה האחרון אשר ימשוך סמוך לכלות אלף השישי, וזהו זמן של בעתו, כי נטו צללי ערב, כי שיתא אלפי הוי עלמא (ר"ה ל"א). וזהו ויהי השמש לבוא, ר"ל כבר הוא סמוך לביאת השמש של שיתא אלפי הוי עלמא, ונטו צללי ערב ועדיין אין חזון נפרץ מבשר קול ישועה מאורך הגלות המר הזה, וע"ז אחז רעד וחיל ואימה, כי אמר אולי יגברו ח"ו עצת שרפי קודש לאמר שישתפק בעליונים כמ"ש במדרש אצל המן ובאלשיך הנ"ל, לזה אמר לו הקב"ה יודע שאני מפוזר תדע שאני מכנסן, ר"ל בזה שידוע לך שאני מפוזר בין האומות, בזו יש לך הודעה שאני מכנסן, באשר הלא הם וודאי לא מגרע גרע מהגוים, ולמה אני מפוזר בניהם והם ישליטו עליהם, אלא ודאי למרק אשמתם ולהטיב אחריתם כו' והבן.

*

ובזה נבאר פסוקים בשיר המקודש (א', ב'-ד') באומרו **ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין,**

לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך, משכני אחרך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, נזכירה דודיך מיין משרים אהבוך, שחורה אני ונאווה בנות ירושלים כאהלי קדר כיריעות שלמה, אל תראוני שאני שחרחרות שזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי. והנה רבו הדיקדוקים, חדא מאי ישקני מנשיקות פיהו, ורש"י פירש דקאי על סודות התורה ע"ש. וגם למה מסיים כי טובים דודיך מיין, למה מדמה ליין דווקא. גם לריח שמניך וגו' אין לו המשך אל הקודם. גם מאי לריח שמניך, מה הם השמנים. ובפרט מלת שמן תורק שמך קשה הבנה, ופירש"י ידוע. ומלת משכני וגו' ג"כ אין לו המשך כלל. גם מתחלה לשון משכני ואח"כ מיד אמר נרוצה לשון מרוצה. גם מה הביאני המלך חדריו, גם מאי משרים אהבוך דקאמר. ומה דקאמר שחורה אני ונאווה אין לו פירוש, ולפירש"י הוא כפל במה דמסיים עוד כאהלי קידר ע"ש. גם פסוק אל תראוני שאני שחרחרות קושי הבנה במה דאמר שזפתני השמש, וגם בני אמי קשה הבנה, ופירש"י ידוע.

אמנם לדברינו הנ"ל יבוא ביאורים על נכון, אך ורק אציג פה עמדי הקדמה אחת אשר יאמר כי הוא זה, ידוע בספרים כי השכחה מצוי בינינו מחמת שהתורה ניתנה ע"י בשר ודם ע"י משה רבינו, משא"כ לעתיד הקב"ה בכבודו ובעצמו יתן לנו חכמה מפיו דעת ותבונה, ולא ישכח מאתנו לעד, וכן מצינו במדרש חזית (שהש"ר א' ב' ד') מה ששמעו מפי הקב"ה לא שכחו, ואח"כ כשאמרו דבר אתה עמנו היו שוכחים מה שלמדו, ואמרו מה משה בשר ודם עובר אף תלמודו עובר, ובקשו ממשה ואמרו הוא יגלה לנו פעם שנית ע"ש. ואמרתי זהו הרמז במשלי (ג' א') באומרו בני תורתי אל תשכח, ר"ל בני אם תקרא בני דהיינו לעתיד, כי בגלות אנו נקראים עבדים (כנ"ל על פסוק וכל ענד וגו'), אז תורתי, ר"ל תהיה תורתי דייקא, ולא של בשר ודם, ותורתי לא תשכח, ר"ל אל יהיה השכחה כמו כעת, והבן.

לי בזכרון ולא אשכח אותה, משא"כ עכשיו השכחה מצוי בנינו כנ"ל, וזהו לעולם דייקא כנ"ל ונכון הוא.

בלל הדבר לעתיד יתן ה' חכמה מפיו דעת ותבונה כנ"ל, והנה דרך השותים במזרקי יין לאהוב שינה ואז סר יינם מעליהם, ובזה לא לבד שתפיג שכרותם, אבל אף גם עריבתם שטעמו כבר אבד ונשכח ממנו כנודע. וזהו התעוררות והחשק כנסת ישראל אל ה' ב"ה באמרם ישקני מנשיקות פיהו, ר"ל כי פה אל פה ידבר בכבודו ובעצמו עמנו, דהיינו שנוכח לעת הזאת שיגיע, ויהיה נקרא תורת ה', וה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה כנ"ל, ונתן טעם לזה כי טובים דודיך מיין, ר"ל דרך היין להיות עריבותו עובר וחלף והלך לו, משא"כ עריבותך מיינה של תורה אשר אתה בכבודך ובעצמך תתן לנו, יהיה קיים לעד ולא ישכח מאתנו ולא חלף והלך לו כנ"ל.

*

ועוד תאות נפשינו לנשקינו מנשיקות פיהו, הוא מטעם לריח שמניך וגו', רק אקדים מה דאיתא במדרש רבה שמות פי"ז (סימן א') על פסוק (שה"ש ב' ג') כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי, מה אילן תפוח בעצי היער נראה לעין בלא כלום כאלו גם הוא מעצי היער ובאמת יש בו טעם וריח, כך כשהחזיר הקב"ה התורה על האומות היתה התורה בעיניהם כאילן היער שאין בו ממש, ובאמת יש בו טעם וריח שנאמר (תהלים ל"ד ט') טעמו וראו כי טוב ה', וריח שלמותיך כריח לבנון (שה"ש ד' י"א), אבל ישראל אומרים אנו יודעים כחה של תורה שיש בו טעם וריח לפיכך אין אנו זזים מקב"ה ותורתו, שנאמר בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי. והנה המפרשים כתבו מה שבאמת האומות חושבים שאין בה טעם וריח וישראל יודעים שיש בה טעם וריח, הענין הוא לפי שהקב"ה לא גילה להאומות סודות התורה, אלא אמר להם סתם רק חוקים כגזירות המלך, וכן לא הראה להם מתן שכר התורה הרוחנית, ולפיכך היתה התורה בעיניהם כדבר שאין בו ממש בלא טעם וריח, אבל לישראל גילה להם בשעת מתן תורה סוד הנסתר שהוא חמדה גנוזה

ובזה בארתי פסוקי תהילים א' אשרי האיש וגו' כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה, ויש לדקדק חדא דיוקא רז"ל (ע"ז י"ט). מתחלה אמר תורת ה', והדר אמר תורתו, ועוד מאי לשון עתיד דקאמר ובתורתו יהגה, הוגה הוי למימר. ולפי דברינו הנ"ל יבואר על נכון, דכבר נזכר לעיל דכעת השכחה מצוי באשר שנתנה התורה ע"י בשר ודם, משא"כ לעתיד ה' יתן מפיו חכמה דעת ותבונה כנ"ל, והנה ע"ז מן הראוי מכל איש אשר יראת אלקים בלבבו להתפלל ע"ז שיהיה התורה מה' ב"ה בכבודו ובעצמו, ויהיה בשלימות כנ"ל. וזהו אומרו אשרי האיש אשר לא הלך וגו', רק כל חפצו בתורת ה' ב"ה, ר"ל כל מגימותיו הוא מתי יבוא העת שיהיה תורת ה' דהיינו לעתיד בזמן הגאולה במהרה בימינו. וא"ת מאי נפק"מ בזה, הא גם עתה יש לנו התורה, לזה מסיים ואמר ובתורתו, ר"ל דהוא נתינת טעם למה שאמר למעלה שעיקר חפצו יהיה בתורת ה', משום ובתורתו יהגה יומם ולילה, ר"ל שאם יהיה תורת ה' כנ"ל אזי יהגה יומם ולילה, כפירש"י לשון הגיון בלב, היינו שלא ישכח ממנו ויזכר תמיד, וזהו דאמר יהגה לשון עתיד, וא"כ מי שמצפה ע"ז וודאי אשרי לו, והבן.

והנה מה מאד נעים זמירות ישראל בזה (מסל"ס ק"ט אות מ"ס) באומרו מה אהבתי תורתך כל היום היא שחתי מאויבי תחכמיני מצותיך כי לעולם היא לי, ויש לדקדק מה סמיכות יש להנהו תרי פסוקים אהדדי, ועוד מאי נתינת טעם באמרו כי לעולם היא לי. אמנם לדברינו הנ"ל יאמר כך, מה אהבתי תורתך, תורתך דייקא, ור"ל עיקר אהבה שלי על תורתך, דהיינו לעת שיהיה תורתך, זה הוא חביב מאד בעיני, כל היום היא שיחתי, ר"ל תמיד אני מדבר בזה, ומה הדיבור שלי, לזה אמר מאויבי, ר"ל שיבוא עת זמן שתוציאנו ותצלינו מאויבי, ואז תחכמיני מצותך, תחכמיני דייקא, ולא ע"י בשר ודם כמקדם כנ"ל, ועל דבר זה כל היום היא שיחתי. וא"ת מאי איכפת לי אז בהיות תורתך דווקא, הלא גם עתה התורה לא רחוקה ממני, לזה אמר כי לעולם היא לי, ר"ל אז אם יהי' תורתך לעולם יהיה

אז שוב נזכה להכיר ולהבין ריח וטעם שיש בתורה, משא"כ כעת בעו"ה בגלות המר הזה חשכו האורות בארובות ונסתם מקור החכמה כנ"ל והבן.

והנה גם לפירש"י דפירש עלמות קאי על האומות עי"ש, י"ל ג"כ ביאור הפסוקים הנ"ל לדברינו הנ"ל, רק אקדים מה דאיתא בתרגום טובים לי דברך מיין מן שבעים אומות בגמטריא יין ע"ש, והנה קושי' הבנה לפרשו רישא דקרא ישקינו מנשיקות פיהו (עיין בורע ברך שני פ' צו מזה, וכעת ראיתי דברי תרגום הנ"ל הם במדרש רבה שיר השירים (א' פסוק ז') עיי"ש), אבל לפי דברינו הנ"ל י"ל כך, דהנה כבר ידוע קושיית מפורשים על ברכת התורה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וקשה הא הלא בשעת מתן תורה חזר על כל האומות רק הם לא רצו לקבלה, וא"כ מאי אשר בחר בנו מכל העמים, אמנם באמת לפי הנ"ל לא קשיא מידי, דשפיר בחר בנו בזה שגילה לנו טעמי וסודות התורה, והיה בה טעם וריח כנ"ל. וזהו שאמר ישקיני מנשיקות פיהו, ר"ל שנחכה להעת אשר הוא בעצמו יתן מפיו חכמה דעת ותבונה כנ"ל, ואז יגלה לנו סודות התורה אשר בגלות המר הזה מרוב הצרות נשכחה מאתנו ובל ידעו מה כנ"ל, ובזה יודע כי טובים דודיך מיין, ר"ל מכל שבעים אומות שהוא גמטריא יין כמ"ש התרגום ומדרש הנ"ל, דבלא זה במה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיני מכל הע' אומות, שהרי אף גם עליהם חזר ליתן להם התורה רק שלא קבלוה כקושיית מפורשים הנ"ל, וא"כ מה יתר שאת עשה עמנו שבחר בנו דווקא, אבל ע"י שיגלה לנו סודות התורה כאשר היה קודם החטא כנ"ל, אז יודע כי טובים דודיך, ר"ל דודיך שהראתה לנו בשעת מתן תורה, היה יותר טוב ממה שהראה לאומות אז, כי להם הראה התורה בלי טעם וריח כלל כנ"ל, משא"כ לנו גילה טעמי וסודות התורה ויש לנו טעם וריח בתורה כנ"ל והבן.

וזהו נמי כוונת המשורר (תהלים קי"ט אות מ"ס) הנ"ל באומרו מה אהבתי תורתך, ר"ל תורתך דייקא, שיהיה תורתך, וע"ז כל היום היא שיחתך, ר"ל תפילתי, על דרך (תהלים ק"ב א') ולפני ה' ישפוך שיחו, ונתן טעמו באומרו מאויבי תחכמיני

שחמדו מלאכי השרת, וכן הראה להם מתן שכרם, לכך ידעו שיש בה טעם וריח, ולכך אמרו בצילו חמדתי וישבתי ופריו מתוך לחכי, וכה"ג אמרין נמי במדרש רבה ויקרא פ"ג (סימן ז'), אפילו העכו"ם אם היה מכירין בחכמה ובינה והיו מגיעים לגופה של תורה היו אוהבים אותה אהבה גמורה וכו' (ועיין מזה באריכות מ"ש לעיל בבית המשתה חדר ב').

והנה כל זה היה בשעת מתן תורה שאז פסקה זוהמתן של נחש כנודע, על כן השיגו בטעם וריח מגופה של תורה, וכן סודותיה הגנוזים כנ"ל, משא"כ כשחטאו אח"כ שבה זוהמתן כאשר בתחלה, ומאז אבדה תקותינו בעודנו בחיים חיותינו, כאשר האריכו מזה כל המפרשים אשר עיקר עוה"ב הוא זה אחר הפרד הנשמה מגוף העכור, להנות משמיעת סודות התורה ולהבינו על בוריה, ובפרט בעת הגלות המר הזה מחמת גודל הצרות ובהצטרפות עכירת החומר, חשכו המאורות בארובות, ונסתם מעמנו מקור החכמה ובל ידעו מה.

והנה על זה אנו מבקשים מאתו יתברך ששוב ישקיני מנשיקות פיהו, והיינו שיגיע העת שהוא בכבודו ובעצמו יתן לנו חכמה מפיו דעת ותבונה כנ"ל, כי עריבותו לא יסיר מאתנו, וזהו כי טובים דודיך מיין, שעריבותו עובר כנ"ל, משא"כ יינה של תורה מפיו יתברך לא יעבור ולא ישכח מאתנו כנ"ל. ועוד לריח שמניך טובים, ר"ל ריח שיש בתורה הנקרא שמן המאור כנודע, והם טעמי סודותיה, וזהו לריח שמניך, שמן תורק שמך, ר"ל התורה הוא השמן, אשר על ידו הורק שמו יתברך, כי התורה כולו שמוותיו של הקב"ה כנודע, וע"י התורה הורק ידיעת שמו יתברך כנודע, על כן עלמות אהבוך, ר"ל מחמת ריח של תורה כנ"ל, עלמות אלו ישראל, עלמות היכל מלכו של עולם (ועיין צאלשיך ז"ל לענין שם שפירש ג"כ עלמות קאי על ישראל), אהבוך, ר"ל בשעת מתן תורה החזיר הקב"ה על אומת ולא קבלו רק הישראל, והיינו מחמת שהכירו ריח וטעם סודות כנ"ל במדרש, וא"כ ממילא מזה הטעם נמי אף כעת עוצם תשוקת וחשק נפשינו על העתיד המקוה ששוב נגיע לזה שישקיני מנשיקות פיהו, כי

מצותיך, ר"ל אז יודע ויהא ניכר כי מאויבי, ר"ל יותר מאויבי תחכמני מצותיך, דהיינו במה שיגלה לנו סודות התורה ולא להם, משא"כ כעת בגלות המור הזה שנשכחה ונסתם מקור החכמה, א"כ במה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניו יתר מכל האומות כנ"ל.

או כך כוונתו מאויבי תחכמני מצותיך, ר"ל הלא ידוע לי מאז כי מאויבי היינו יותר מאויבי כנ"ל תחכמני מצותיך, היינו בשעת מתן תורה, והיינו במה שהראה לנו התורה בטעם וריח משא"כ לאומות, אך כעת בגלות נשכחה מעמנו כנ"ל, לכן משום הכי כל היום שיחתי ע"ז שיהיה תורתך ויגלה לנו הסודות כמקדם, ועוד כי לעולם היא לי כנ"ל באופן הראשון, דאם יהיה תורתך יהיה לי לעולם בזכרון ולא ישכח ממני עוד והבן, (ועיין לעיל צנית משמח מדר ג' מ"ט עוד על פסוק זה).

*

בלל הדבר אף שחזר בשעת מתן תורה על כל האומות, אעפ"כ חביבין ישראל במה שבחר בהם וגילה להם סודות התורה כנ"ל, אך אם תאמר א"כ מה יתר שאת שוב אצלינו במה שאנחנו קבלנו התורה ולא האומות, אולי אם אף גם להאומות גילה סודות התורה והיה להם טעם וריח בתורה גם הם היו רצו לקבלוה, וכנ"ל בשם מדרש רבה ויקרא אלו היו יודעין העכו"ם חכמה ובינה היו אוהבים אותה אהבה גמורה כנ"ל. אבל זה אינו דהנה כבר התעורר ע"ז בספר נור הקודש דף ב' ע"ב (ב"ר א' ג'), והכי משוא פנים יש בדבר ולמה באמת לא גילה גם לאומות בטעם וריח, והלא ישרים דרכי ה' וכל דרכיו במשפט וצדק ואל אמונה ואין עול, ומדוע ראה להתקרב אלו יותר מאלו. ותירץ שם עפ"י מה דאיתא במדרש (עיין שבת פ"ט). שהחזיר הקב"ה כל כל האומות ובא לפני עישו ואמר להם מקבלים אתם התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח, וכן כולם, וגם על זה יש לדקדק למה פתח להם בדבר המתנגד, אשר עפ"ז כתבו המפורשים בזה חזינן חביבות של ישראל שפתח מיד אנכי וגו', אבל היא גופא קשה למה באמת עשה כן, ואולי אם

פתח להם עשרת הדברות כסדר אפשר שהיה מצוה גוררת מצוה לקבל הכל ולמה פתח להם בדבר המתנגד להם בכל אחד ואחד. ותירץ שם דהא עוד יש לדקדק במדרש למה לא אמר סתם אמר להם מקבלים אתם התורה דכתיב בה לא תרצח, וכן אצל כולם, ולמה מדקדק בכל אחד ששאל תחלה מה כתיב בה כי זה נראה כשפת יתר, כי מאי נפק"מ בהא. אבל בזה פתחו לנו רז"ל פתח תשובה בזה, לבאר ההבדל בין עכו"ם לישראל, והוא כאשר בא לישראל לאמר מקבלים אתם התורה לא שאלו כלל תחלה לאמר מה כתיב בה, כי באמת באו לקבל עליהן עולה התורה בתמימות בכל ענין הכתוב בו, ולכן אמרו סתם כל אשר דיבר ה' נעשה, יהיה מה שיהיה הכל נעשה, ואח"כ אמרו ונשמע, כלומר עתה נשמע מה שנעשה, אבל לא כן העכו"ם שלא רצו לקבל רק הישר והטוב בעיניהם, ולכן שאלו תחלה לאמר מה כתיב בה לראות אם טוב להם או לאו, וא"כ ממילא מיד לא קבלו התורה כראוי כמו ישראל. ומעתה וודאי ישרים דרכי ה' במשפט וצדק, שנתן לכל אחד גמול כמדדתו מדה כנגד מדה, דאמרין (יומא ל"ח:) הבא לטהר מסייעין אותו והבא לטמא פותחין לו, ולפיכך ישראל שבאו לטהר לקבל עול התורה כראוי, גם הקב"ה היה מסייע להם לקרב לבבם לעבודתו בהראותו להם פנים יפות וסימני חיבה לגלות להם סודות התורה, למען יהיה קל בעיניהם ויתדבקו בו מאהבה, אבל העכו"ם שבאו לטמא ולא רצו לקבל עול התורה כראוי רק הטוב בעיניהם, אף הקב"ה פתח להם פתח טומאה לאמר תחלה בכל אחד ואחד בדבר המתנגד לו, וכן לא גילה להם טעמי וסודות התורה, כדי שיהיה קשה בעיניהם וחמור כדבר שאין בו טעם וריח, כדי להרחיקם מהתורה, וכן כיוצא בזה נאמר (עדות פ"ה מ"ז) מעשיך ירחיקך ומעשיך יקרבוד, זהו תוכן דברי נור הקודש הנ"ל ודפח"ח (ולעיל צנית משמח מדר ג' הנאמי לשונו צארכות ומקמו משס).

מבלל דבריו שמענו, מחמת האומות שאלו תחלה מה כתיב בה ולא רצו לקבל רק הטוב בעיניהם, לכן לא גילה להם התורה בטעם וריח,

מתן תורה בך, ר"ל שזכינו לדבק בעבודתך לעבוד אותך, אבל לא לשום פנייה אחרת ולשום שכר, משום הכי נזכירה דודיך מיין, ר"ל אף גם עתה שהיינו בין האומות בגלות המר הזה נפוצים בארבע כנפות הארץ בין שבעים אומות שגמטריא יי"ן כנ"ל, אעפ"כ נזכירה דודיך, כי מישירים אהבך, ר"ל אהבה שלנו הוא משרים, ואין היא אהבה שהיא תלויה בדבר, רק אהבה שלימה וקיימת, ומשום הכי כל זאת באתנו ולא שכחנוך ונזכירה דודיך עדיין.

אך פן יתחמץ לבב אנוש לאמר, זה ימים רבים אשר אנחנו בגלות המר הזה, וא"כ ח"ו אבדה תקותינו וקב"ה מסתפק בעליונים כנ"ל באלשיך ז"ל על פסוק תשימונו מדון לשכנינו וגו', וא"כ למה נקוה עוד לאמר ישקינו מנשיקות פיהו, לזה אמר שחורה אני ונאווה, ר"ל אעפ"י שכעת בגלות המר הזה כבר שחורה אני מרוב צרות אשר עברו עלינו כבר מימים ימימה, אעפ"י כ ונאווה, יבוא עוד עת וזמן שאהיה נאווה, ובטחון לזה אומרו בנות ירושלים כאהלי קדר, ר"ל הלא זה וודאי ראוי הוא שבנות ירושלים דהם האומות כפירש"י ע"ש, יהיו כאהלי קדר מרוב עונות ופשעים שלהם, ואעפ"י כ כיריעות שלמה, הם בעו"ה שלווים ושקיטים ואוכלים כל טוב והם כיריעות שלמה, וא"כ אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה כנ"ל באריכות באלשיך ז"ל על פסוק הנ"ל תשימונו מדון וגו', ובספר ראשית ביכורים על פסוק בכל הגוים אשר הדחתך וגו' כנ"ל הכל באריכות, וכל הגלות אינו רק כאשר יאהב ה' יוכיח, ולכן מסר אותנו בין האומות למרק פשעינו והטיב אחריתנו.

אך פן תאמר רבו פשעי ומתי יהיה העת שיומרק חטאתינו ופשעינו, הלא כל יום ויום אנו מוסיפין חטאים ופשעים ומושחר פנינו בעו"ה ברוב עוונותינו, לזה אמר אל תראוני שאני שחרחורת, לשון כפל, והיינו על הגלות ועל העונות אשר עיי"ז מושחרין פנינו, על זה אמר אל תראוני שאני שחרחורת, והיינו כי באמת יצר לב אדם רע מנעוריו, וכן אמר אליהו אתה הסבות לבם אחרנית שנתת להם יצה"ר כדאיתא פרק אין עומדין (ברכות ל"א:), אך המהרש"א שם כתב כי זה אינו טענה כי

משא"כ לישראל שהקדימו עשייה לשמיעה ואמרו נעשה ונשמע היינו נעשה יהיה מה שיהיה ואח"כ נשמע מה נעשה כנ"ל, לכן גילה להם התורה בטעם וריח כנ"ל. וכן באמת עיקר חשקת העכו"ם אינו רק על השפעה הטובה שייגיעו להם, כמו שמצינו בב"ב דף י' ע"ב חסד לאומים חטאת (משלי י"ד ל"ד), שאינן עושין אלא להתגדל בהם כדי שתמשך מלכותן ואם לאו מתחרטין על מעשיהם ע"ש פירש"י, וכן היה במתן תורה ששמעו האומות מה שעשה הקב"ה לישראל ניסים ונפלאות וקריעת ים סוף ויציאת מצרים וכדומה, על כן חשקו בתורה ושאלו מה כתיב בה, היינו אם יש שכר בתורה אם לאו.

והנה בעל עקידה פירש לענינו שם בשיר השירים לריח שמניך טובים, הם שמניו הטובים המפורסמים בהשפעתו על כל הנמצאות ע"ש. וזהו אומרו ישקיני מנשיקות פיהו, היינו שיגלה לנו סודות התורה כנ"ל, ואז יודע כי טובים דודיך מיין, היינו משבעים אומות שהוא גמטריא יין כנ"ל במדרש ובתרגום, דלהם לא גילה סודות התורה משא"כ לנו כנ"ל באריכות. ואם תאמר מאי שבח יש אתנו שקבלנו התורה, אולי אף האומות קבלוהו אם גילה להם סודות התורה כנ"ל, כי היה בהם טעם וריח להם כנ"ל, לזה אמר לריח שמניך טובים, היינו ע"י שמניו הטובים המפורסמים והשפעתו על כל הנמצאות כנ"ל בעקידה, וגם שמן תורק שמך, היינו ע"י ניסים ונפלאות הוכר שמך כפירש"י לענינו שם, על כן עלמות אהבך, ר"ל עיקר אהבה של האומות הוא מחמת השפעת הטובים וניסים ונפלאות ששמעו, וע"ז היה כוונתם לקבל התורה כנ"ל, אבל משכיני אחרריך נרוצה, ר"ל אנחנו ישראל לא עשינו כן בשעת מתן תורה, רק משכינו היינו רק משיכה בעלמא עשית לנו, ואמרת לנו קבלתם אתם התורה, ומיד אחרריך נרוצה, והיינו במה שהקדמנו נעשה לנשמע, והיינו נעשה יהיה מה שיהיה, ואח"כ ונשמע מה שנעשה, כי קבלנו התורה בתמימות כנ"ל. ומשום הכי הביאני המלך חדריו, היינו בחדרי סודות התורה, והיה לנו בה טעם וריח כנ"ל, וזהו מטעם נגילה ונשמחה בך, ר"ל עיקר שמחתנו היה בשעת

האומות אשר גם הם בני אמי מחומר הארץ אשר היא היתה אם כל חי כנ"ל בעקידה, המה נחרו בי, והסיתוני יום יום לחטוא, מרוב צרות וגזירות ותלאות אשר הם מעיקים עלי, ובזה שמוני נוטרה את הכרמים, אבל כרמי שלי לא נטרתי כנ"ל, ועיין פירש"י שם לענינו והבן.

*

בלל הדבר אחינו בני ישראל העיקר להעלות ירושלים על ראש שמחתו, וזכור ימי קדם שהיינו במעלה העליונה חביבין ישראל מכל האומות, ועכשיו בעו"ה ירדנו מטה מטה, ומחמת זה בודאי אין אנו באים לידי שמחה של הוללות ח"ו ביו"ט, רק בשמחה של מצוה לקיים ארבע כוסות דפסח כדין וכדת, ואל יקפיד על ממונו, כאשר בעו"ה נהוג העולם לחזור אחר יין הזול, וממש אינו ראוי לברכה, ואף זה אינם שותים כשיעור רוב כוס כדי שיסתפק במועט, והנה הארבע כוסות רומזים על ארבע גאולות של ארבע גליות כדאיתא בזהר סדר פנחס ברעיא מהימנא (רנ"ב.) ע"ש, וא"כ בזה שאנו מקיימין הד' כוסות מאמינים אנו שעדיין יש לנו תקוה להוציאנו מעבדות לחירות גם מגלות המר הזה, אבל מי שמקפיד שלא לקיים המצוה כתיקונה ח"ו הוא מחוסר אמנה, והלא בזכות אמונה נגאלו ממצרים כנודע, וא"כ כמו כן זכות זה יעמוד לנו בגלות המר הזה. וכמו כן שאר מצוות דחג הפסח כמו אכילת מצה ומרור, יהיה הכל בשמחה ובטוב לב לקיים מצוות בוראינו ית' שמו אשר קדשנו במצותיו, וזה הוא עיקר שמחת יו"ט כדאיתא בשו"ע או"ח סי' תקכ"ט סעיף ג' אדם אוכל ושותה ושמח ברגל ולא ימשוך בבשר ויין ובשחוק וקלות ראש לפי שאין השחוק וקלות ראש שמחה אלא הוללות וסכלות ולא נצטוונו על הוללות וסכלות אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר עכ"ל. מכלל דבריו שמענו כי עיקר השמחה מה שנוגע למצוות ה' ב"ה, ובפרט בפסח נידון על התבואה כנודע מדברי רז"ל (ר"ה ט"ז.), וקשה פרנסתן כקריעת ים סוף כדאיתא ברז"ל (פסחים קי"ח.) ואיתא בחכמי אמת (עיין זוהר תרומה דף ק"ע.) היינו כי מדת הדין מקטרג למעלה מחמת עונות של אדם, וה' ב"ה

האדם כעלי בחירה ויוכל להתגבר על יצה"ר ע"ש, אמנם בעו"ה בגלות המר הזה הכשיל כחנו מחמת לחץ זה הדחק האומות אשר גם הם בעלי בחירה וגזרין עלינו גזירות, ורוב עבירות באין מהם, כי גזל ושנאה וקנאה וחמס וביטול תורה ותפלה הוא בעו"ה בגלות המר הזה, להיותם טרודים במחיתם, וקשה עליהם עול מדהבה, בנפשם יביאו לחמס ומאין יקחו, המן הגורן או מן היקב, ובעו"ה אין לנו ממש קנייה בקרקע, וכל שעה ממש חיינו תלויים מנגד, וכל עמל אדם למצוא חן בעיני השרים, ואין מקרבין לאדם אלא להנאתו, וכדומה צרות ותלאות אשר מצא אחינו בני ישראל בגולה, המה הן המפרידים אותם מעבודת קודש בכל עת, ותמיד בעו"ה צרות ויגיעות עשיר ורש נפגשו שם, אין נקי שאין עליו כובד הגלות ולבבו בלתי יד ובר לעבודת ה' ותורתו (ועיין מזה צספר יערות דגש מ"א דיוט א'). והנה בעקידה פירש לענינו שם בשיר השירים בני אמי נחרו בי, שאמר כן על שאר האומות כי מחומר אחד קרצנו, והארץ היא היתה אם כל חי ע"ש.

וזהו שאמר אל תראוני שאני שחרחרות, בגלות המר הזה בכתמי שחרורית עבירות, כי הם שזפתני השמש, ר"ל מצד היצה"ר שניתנה בנו, שהיצה"ר כינוי הוא לשמש, כי כמו שהשמש בוערה בעולם, כמו כן היצה"ר מחמם ומבעיר האדם עד אשר יחס לבבו אחרי תענוגים הבשריים, כמה דאת אמרת בהושע (ז' ו') כי קרבו כתנור לבם וגו' כולם יחמו כתנור וגו', ופי' רש"י ורד"ק שזה מדבר ביצה"ר המבעיר את הבעירה בגוף האדם ע"ש, וזהו שזפתני השמש. ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר, כי הנחש הוא הס"ם ויצה"ר הגמור כנודע, וכבר קראו חז"ל בסנהדרין נ"ט ע"ב לנחש בשם שמש, דאיתא התם חבל לשמש שאבד מן העולם ע"ש, (ועיין לעיל צניח המלך חדר ד' מ"ש מזה, ועיין נמי צספר עוללות אפרים מאמר ר"ד שכתב נמי ה"ה"ר כינו לשמש הוא ע"ש), וא"כ שפיר אמר שזפתני השמש, ויצר לב אדם רע מנעוריו. ונוסף לזה עוד בני אמי נחרו בי, ר"ל לא די שהיצה"ר בוער בקרבי לחמס גופי לתאב ולעבור על מצוות ה', אבל אף גם בני אמי הם שאר

אוהב משפט, ומשום הכי קשה פרנסה כקריעת ים סוף לדחות מדת הדין ע"ש, וא"כ משום הכי וכן ראוי בפסח לעשות דברים המהפכין מדת הדין למדת הרחמים, באשר אז נדון על התבואה והיא פרנסה.

ובזה אמרתי טעם שאנו אומרים בלילה מיד בתחלת הסדר הא לחמא כו' כל דכפין ייתי ויכול כו', היינו עפ"י מה דאיתא ברז"ל פ' הבונה במס' שבת (ק"ד.) באלפא ביתא ג' ד' גמול דלים, ה"ו שמו של הקב"ה, זן אותך, ואמאי בזכות זה זן אותך דווקא. אבל לפי דברינו הנ"ל כי קשה פרנסה כקריעת ים סוף מטעם שמדת הדין מקטרג ע"י עונות כנ"ל, אבל איתא במדרש רבה (שמו"ר מ"א א') וז"ל השקיפה ממעון קדשך בא וראה כמה גדול כחה של צדקה שמהפך מדת הדין למדת הרחמים, שהרי כל השקיפה שבתורה היא לרעה שנאמר (בראשית י"ח ט"ז) וישקיפו על פני סדום כו', חוץ מזו שהיא לטובה שנאמר (דברים כ"ו ט"ו) השקיפה ממעון קדשך, ללמדך שגדול כח של מתנות עניים שמהפכת מדת רוגז למדת הרחמים עכ"ל (ועיין לעיל בבית משתה חדר ג' מ"ש מזה), וא"כ מה נעים דברי רז"ל גמול דלים הקב"ה זן אותך, כי אז המדת הדין נהפך למדת הרחמים ולא קשה הפרנסה, והבן.

ומשום הכי נמי בפסח שאנו נדונים על הפרנסה כנ"ל בפסח על התבואה, וא"כ משום הכי מיד בתחילת כניסת יו"ט אנו אומרים כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך יתי ויפסח, כדי שבזכות מתנות עניים יתהפך מדת הדין למדת הרחמים, והיו נדונים על רוב שפע התבואה, והבניהו.

ומאת הגאון המפורסם אאמ"ו נ"י שמעתי פירוש ורמז נכון בדברי בעל הגדה הנ"ל באומרו הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישאל השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין. והנה יש לדקדק חדא האיך אמר הא לחמא עניא דאכלו בארעא דמצרים, והכי בארעא דמצרים אכלו הלא כשיצאו אכלו לחם עוני, ועוד מאי המשך יש בהא דאמר כל דכפין ייתי ויכול כל

דצריך כו' אל הקודם, גם מאי כל דכפין ייתי ויכול, הלא הוא יושב בביתו ואין שם אחר עמו ולמי אמר כל דכפין כו', גם השתא הכא כו' אין לו המשך אל הקודם, וכן מאי דמסיים השתא עבדי זהו ידעין, ומאי קאמר בזה.

אבל אמר הגאון אאמ"ו נ"י רמז נחמד, עפ"י דאיתא בהרמב"ם (נוסח ההגדה) דהאי מאמר על בזמן הגלות נאמר ע"ש, והנה זה ידוע ביושבים ישראל על אדמתם היו אוכלים משולחן אביהם והיה להם השפע מקב"ה בכבודו ובעצמו, כדכתיב (דברים י"א, י"ב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש בה תמיד, ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם (שם ח' ט'), כי העני מצפה על שולחן אחרים, משא"כ בארץ ישראל היו אוכלים משולחן אביהם ולא במסכנות, אבל עכשיו בגלות המר הזה בעו"ה נמסר השפע לשרי אומות העולם, ואנו ניזונים מתמצית, ואנו מצפין על שולחן אחרים, וכדאיתא בחז"ל ברכות ג' (ע"א) אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, וא"כ יש לנו לחם עוני כנ"ל, וכמו כן היה בגלות מצרים שהשפע היה תחת השר מצרים ולא לנו, וכן בכל גלות וגלות בעו"ה. והנה איתא בשבת קל"ט (ע"א) אין ירושלים נפדית אלא בצדקה ע"ש, והנה איתא ביו"ד סי' ר"נ סעיף א' כמה נותנין לעני די מחסורו אשר יחסר לו, ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני קונה לו סוס ועבד, וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך ע"ש. ועוד איתא שם סי' רנ"א סעיף ז' אם לפניו להאכיל הרעב ולכסות הערום, חייב להקדים להאכיל הרעב מלכסות הערום ע"ש.

וא"כ זהו הרמז במאמר בעל הגדה הנ"ל, הא לחמא עניא, ר"ל הלחם עוני שיש לנו בגלות המר הזה שאנו מצפין על שולחן אחרים כמו עני, ונזונים מתמצית שפע של אומות העולם, הוא אותו לחם עני שאכלו אבהתנא בארעא דמצרים, שגם בגלות מצרים היה להם אותו לחם עוני מתמצית השר של מצרים כנ"ל, ותקנה לזה כל דכפין ייתי ויכול, היינו שיאכיל רעבים דהוא המוקדם כנ"ל בשו"ע, ואח"כ כל דצריך, דהיינו ליתן כל מה דצריך אפילו סוס לרכוב עליו כנ"ל, ובזכות זה ייתי ויפסח, ר"ל עפ"י

מה דאיתא במדרש (שה"ש רבה ב' ח') מודלג על ההרים מקפץ על הגבעות, דקאי על הגאולה שיביא קודם זמנו שידלג הזמן ע"ש, וזהו ייתי משיח, ויפסח שהוא לשון דילוג כנודע (ודוגמא סנהדרין 5"ט ע"ב ייתי ולא אחמיניי ייתי ולאזה כו' דקאי על משיח עיי"ש), והיינו בזכות צדקה ירושלים נפדית כנ"ל, וזהו שאמר בזכות זה השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, וגם השתא עבדי כי בגלות אנו קרואים עבדים (כנ"ל צוה על פסוק וכל עבד כו'), לשנה הבאה בני חורין, בני דייקא שנקראים בנים, ודפח"ח.

*

והנה עיקר הגרם שגרמו לנו כל אלה, היא ההוא לשון הרע ושנאת חנם המתגלגל בעו"ה בקרבינו, ההוא דאחריב בית מקדשינו, ההוא דקטיל צדקינו, ההוא שסתם צינורות השפעתינו, ההוא שהשחיר משחור תארינו, ועדיין מידה זו גברה בינינו בעו"ה וזהו המעכב הגאולה ושפעתינו כמקדם בעו"ה, וכמ"ש הכלי יקר בפ' שמות (ג' ב') רמז מה שהראה הקב"ה למשה הסנה והסנה איננו אוכל, היינו מפני שישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות, מפני שיש בהם דלטורין כקוצים הללו המשמיעים קול כשהוא בוער באש, כך ישראל בזמן שאש צרות מתלקחת סביבו מ"מ כל אחד לחבירו קוץ מכאוב, וזה עיקר הסיבה לישראל להיות בגלות מצד השנאה והקנאה שבהם יותר מכל האומות, ובעלי לשון כי תצא אש המחלוקת מסלע המחלוקת, על כן בערה בהם אף ה', הלכך נאמר והסנה איננו אוכל, כי אעפ"י שאש התלאות יבער ביעקב מ"מ מציאות הסנה נשאר קיים בכל דור ודור, ואיננו אוכל כי לא יכלו הקוצים מן הכרם ה' צבאות בית ישראל עכ"ל הכלי יקר הנ"ל, ממוצא דבריו שמענו כי עיקר העיכוב, הוא הקנאה והשנאה שאחד לחבירו כקוץ מכאוב.

ובזה בארתי מסורה אחת תשעה פעמים מדוע, מדוע פניכם רעים היום (נלאשים מ' ז'), מדוע לא כליתם חקכם ללבון (שמות ה' י"ד), מדוע אתה יושב לבדך (שמות י"ח י"ד), מדוע לא יבער הסנה

(שמות ג' ג'), מדוע לא אכלתם [את] החטאת במקום הקודש (ויקרא י' י"ז), מדוע לא יראתם לדבר (צמדנר י"ב מ'), מדוע תתנשאו על קהל ה' (צמדנר י"ו ג'), מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום (שמואל א' כ' כ"ז), מדוע אתה עובר את מצות המלך (מגלת אסתר ג' ג'). ולדברינו הנ"ל י"ל רמז נכון במסורה הנ"ל, דכבר נזכר לעיל עיקר עיכוב הגאולה הוא מחמת דיש בנו דלטורין ובעלי לשון בעו"ה, וכל אחד לחבירו כקוץ מכאוב וזהו והסנה איננו אוכל כנ"ל באריכות, וזה בא מחמת גאותינו אשר כל אחד אומר אני ואפסי עוד, ואינו משער גנות עצמו לידע מרת נפשו, משום הכי יוגבה לבבו לדבר בגנות חבירו (ועיין מזה לקמן מדר ז'), וזהו ג"כ מניעת הגאולה, כדאיתא סנהדרין צ"ח א' אמר ר' זעירי אמר רבי חנינא אין בן דוד בא עד שיכלו גסי רוח מישראל שנאמר (צפניה ג' י"א) כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך וכתוב (שם פסוק י"ב) והשארתי בקרבך עם עני ודל וגו' עכ"ל, מדבריהם למדנו כל זמן שהשורש הגאווה נשאר עדיין בקרבנו נתעכב הגאולה בעו"ה.

תו אקדים מה דאיתא במדרש איכא (פמימא כ') וז"ל רבי אלכסנדר פתח (פחלים ק"ב מ') שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג כו', דבר אחר שקדתי ואהיה, אמר הקב"ה שקדתי אני להשרות שכינה בבית המקדש לעולם, ואהיה כצפור, מה הצפור הזה בשעה שאתה נוטל גוזלו היא יושבת בדה, כך אמר הקב"ה שרפתי את ביתי והחרבתי את עירי והגליתי את בני לבין אומות העולם וישבתי לי לבדי עכ"ל.

תו אקדים מה דאיתא בגמ' דשבת דף פ"ח (ע"א) ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), מלמד שכפה עליהם הר כגיגית אם תקבלו אורייתא מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רבא מכאן מודעא רבה לאורייתא, הדר קבלוה בימי אחשוורוש ע"ש. והקשה (הכותב בעין יעקב בשם) הרשב"א א"כ אמאי נחרב בית המקדש ראשון שהיה קודם ימות אחשוורוש ע"ש. ונראה לתרץ דהנה עוד הקשו המפורשים למה הגלה אותנו לבין האומות, והלא כמה שלוחים לענוש עונשים בארץ ישראל, ולמה

גלו אותנו לארץ אחרת ומסר אותנו ביד אומות העולם. וכתבתי בבית המדרש שלי על התורה סדר שמות תירון ע"ז, עפ"י מה שהקשו המפרשים בגלות מצרים האידן יצאו קודם זמנם דכתיב (נלאשימ ט"ו י"ג) ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא היה רק רד"ו שנה, ותירצו דשאר גליות השלימו השעבוד ההוא ע"ש.

והנה איתא בגמ' דגיטין (מס.) עבד שברח מחו"ל לארץ ישראל אין מחזירין אותו, ופי' רש"י כדי שלא לעבוד עבודה זרה ע"ש, וא"כ לפ"ז י"ל וודאי הלא היה עלינו עדיין להשלים גזירת שעבוד מצרים שנגזר ועבדום ארבע מאות שנה כנ"ל, אך כל זמן שהיינו עוסקים בתורת ה' ובמצותיו היה לנו דין עבד שברח מחו"ל לארץ ישראל דאין מחזירין אותו כנ"ל, אמנם בעו"ה לאחר שחטאנו בעבודה זרה כנודע, אז נתגלגל עלינו הגלות שעבוד מצרים כנ"ל, ולא קשיא מידי קושיית מפרשים הנ"ל, דשפיר גלה אותנו מחמת חוב הנשאר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה כנ"ל והבן.

ולפ"ז ממילא לק"מ קושיית הרשב"א הנ"ל דבבית המקדש ראשון היה לנו מודעה רבה, אמנם אעפ"כ עכ"פ כיון שאנו היו עובדים עבודה זרה בעו"ה בבית המקדש ראשון שנחרב כנודע, ממילא נתגלגל עלינו החוב של גר יהיה זרעך בארץ לא להם כנ"ל, משא"כ גלות זזה, אך שהיינו מקיימין התורה והמצות היה לנו דין עבד שברח מחו"ל לארץ ישראל אין מחזירין אותו כנ"ל.

(ובן) ראיתי בספר צפנת פענח חדש על פסוק (שמות ג' ז') ויאמר ה' אל משה ראה ראיתי את עמי וגו' וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותם מן הארץ ההיא אל ארץ זבת חלב ודבש, דכוונתו כן הוא, כיון שאמר הקב"ה ראה ראיתי וגו' וארד להצילו, ושואל תאמר כיון שעדיין לא נשלם הזמן א"כ ח"ו יבואו עוד בגלות על מקומם ראשון כדי להשלים, וא"כ מאי תועלת יש בהצלה זו, ומשום הכי אמר להם הקב"ה ולהעלותם אל ארץ זבת חלב ודבש, ואיתא בגמ' עבד שברח מחו"ל לארץ ישראל אין מחזירין אותו, וא"כ ממילא יהיו פטורים להשיב

לעבודתם כיון שיבואו לארץ ישראל עכ"ל הצפנת פענח הנ"ל ע"ש בערך גלות וגאולה אופן ג', והיינו ממש כדבריי הנ"ל. אמנם לפי פי' רש"י שם כדי שלא יעבוד עבודה זרה משום הכי אין מחזירין, א"כ ממילא כשחטאו אח"כ בעבודה זרה חוזר עליהם החוב הנשאר להשלים וכנ"ל, ולא קשיא מידי קושיית הרשב"א והבן).

אך פן תקשי למה אריכות הגלות כ"כ, דהא לא חסרו משעבוד מצרים רק ק"ץ שנים, וכבר כמה קיצים עברו ואנחנו לא נושענו. אבל תירון ע"ז פשוט, כיון דעכ"פ עיקר הגלות היה מתחלה מחמת שעבוד מצרים להשלים כנ"ל, ומשום הכי לא היה מעניש אותנו בארץ ישראל כנ"ל, וא"כ כל זמן שלא שבנו מדרכינו הרעה האידן יחזיר אותנו לארץ ישראל, אשר עונותינו מעכבין עדיין כנ"ל שיש בנו דלטורין ובעלי לשון כנ"ל בכלי יקר באריכות.

תו אקדים הידוע לכל, היצה"ר נקרא חטאת דכתיב (בראשית ד' ז') לפתח חטאת רובץ ע"ש במדרש (ב"ר כ"ב ו').

ובזה מבואר המסורה הנ"ל, דשכינה מתווכחת עם ישראל בגלותא, ושאלה להם **מדוע פניכם רעים היום**, ר"ל למה מושחרין דיוקניהון בגלות המר הזה, כדאיתא בזוהר כמה פעמים (עיי' זו"ח איכה דף ג"ז): דמשחרין דיוקניהון של ישראל בגלותא, וכמאמר שיר המקודש הנ"ל שחורה אני וגו' (שה"ש א' ה'), וע"ז משיבין ישראל **מדוע אתה יושב לבדך**, ר"ל למה שרפת את ביתך והחרבת את עירך והגלית אותנו לבין אומות העולם וישבת לבדך כנ"ל במדרש על פסוק שקדתי וגו', וא"כ ממילא למה לא יהיה פנינו רעים ומושחרים מכובד הצרות והתלאות שעברו עלינו, וע"ז משיבה השכינה **מדוע אתה עובר מצות המלך**, ר"ל למה לא קיימתם מצות הבורא מלך מלכי המלכים קב"ה אשר קדשנו במצותיו, אבל לא כן אתם עושים, רק כל היום איש אחר בצעו ואחר שרירות לבו רע. ואם תאמרו **מדוע לא אכלתם החטאת במקום קודש**, ר"ל אם בשביל הא אכתי קשה למה ישבת לבדו והחרבת את ביתך והגלית בניך לבין אומות העולם, הלא היינו יכולים

כו', וא"כ זהו שאמר המדרש בזכות שהיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין, היינו שני דברים הנ"ל גאוה ובעלי לשון אשר המה מעכבים הגאולה.

אך כדי לבאר שאר דברים אחרים, על כן נ"ל לבאר הכל באופן אחר, והיינו עפ"י מה דאיתא ברוב מפרשי התורה, דסבת שעבוד מצרים היה לזכך אותם בכור הברזל כדי שיהיו עלולים לקבל התורה שהיתה ראוי להנתן מיד ע"י אדם, וע"י החטא נכנס זוהמא בכל הדורות והוצרכו לירד למצרים לזכך החומר בכור הברזל, ומה שנשאר מזוהמתן נזדכך עוד במעמד הר סיני דשם פסקה זוהמתן. מכלל דבריהם שמענו דעיקר שעבוד מצרים היה כדי שיהיו עלולים לקבל התורה. והנה איתא במדרש רבה סדר תרומה (ל"ג א') ויקחו לי תרומה, יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו, אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם התורה כביכול נמכרתי עמה, שנאמר ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה וביקש לילך אל ארצו ולטויל אשתו, אמר לו בתי שנתתי לך יחידתי היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלוה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי כל מקום שאתה הולך קיטון עשה לי שאדור בתוכו אצליכם כי איני יכול להניח את בתי, כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם התורה, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה כבר נתתי לכם, אלא כל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש וגו' עכ"ל. מכלל דבריו שמענו דקשה לפרוש כביכול מהתורה, ובמקום תורה שם עוזו.

ובזה אמרתי זהו כוונת המדרש (שוח"ט תהלים ל"ט) אשר רבים נתקשו ביה (והוצא נס' ראשי תיבות) (ח"ג מאמר שער ועונש, לחג הפסח, נ"ג ע"ב) וז"ל, לא ניתנה תורה לישראל אלא כדי שלא ידברו לשון הרע עכ"ל, והוא תמוה. אבל לדברי המדרש הנ"ל פשוט הוא, דאיתא במס' עירכין (ט"ו:) אמר הקב"ה למספרי לשון הרע אין אני והוא יכולין לדור בעולם, וא"כ ממילא אם היו ישראל מדברים לשון הרע הלא לא היה כביכול לדור עמהם כנ"ל, וממילא לא היה נותן להם התורה כי קשה

לבער ולכלות היצה"ר שנקרא חטאת כנ"ל (א' דקא' על חטאים כפשוטו) במקום קודש, היינו בארץ ישראל אשר היא נקרא אדמת קודש ומקום מקדש בנוי בתוכה, וגם שם היינו יכולים לבער ולכלות היצה"ר והחטאים ע"י שאר עונשים ויסורים קשים העוברים עלינו כקושיית מפרשים הנ"ל, וא"כ עדיין נשאר הקושיא מדוע אתה יושב לבדך כנ"ל. לזה אמרה שוב **מדוע לא כליתם חקכם ללבון**, ור"ל הלא עדיין היה מוטל עליכם להשלים מה שלא כליתם חקכם ללבון לבינים במצרים כנ"ל, כי הקץ היה ת' שנה ולא הייתם רק רד"ו שנה כנ"ל, ומשום הכי שפיר מחמת עונותיכם שעבדו עבודה זרה כנ"ל נתגלגל החוב להשלים כנ"ל. ולזה השיבו ישראל **מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום**, ר"ל מדוע אריכות הגלות כ"כ אשר לא בא בן ישי הוא דוד המשיח כנודע, גם תמול גם היום, דהלא כבר נשלם הקץ של מצרים דק"ץ שנים כנ"ל, ואנחנו הא בגלות יותר ויותר ועדיין אנחנו לא נושענו כנ"ל. לזה משיבה השכינה ואמרה **מדוע לא יבער הסנה**, ר"ל מדוע לא יבוער ממכם הקנאה והשנאה והמחלוקות ואיש הוא נגד חבריו כקוץ מכאוב כפירוש הכלי יקר הנ"ל על פסוק והסנה איננו אוכל כנ"ל באריכות. גם **מדוע לא יראתם לדבר**, וזה קאי על לשון הרע (ע"ן סדר נהעלותך נוס'), ור"ל מדוע דלטורין יש בכם ובעלי לשון, שזהו הסיבה שעברו עלינו הצרות והתלאות כנ"ל בכלי יקר הנ"ל. גם **מדוע תתנשאו על קהל ה'**, ר"ל יש בכם ג"כ גסי רוח וכל אחד מתנשא על חבריו, ומחמת זה כל אחד מדבר בגנות חבריו כנ"ל. וכל אלה הדברים מונעים מכם כל טוב ולא בא בן ישי, וכנ"ל בסנהדרין אין בן דוד בא עד שיכלו גסי רוח מישראל כנ"ל והבן.

*

ומעתה נשים פנים אל מאמר הניצב פתח השער, דיש לדקדק למה דווקא בזכות ארבעה דברים הללו נגאלו. והנה וודאי י"ל עפ"י הנ"ל הגאולה ובעלי לשון מעכבים את הגאולה, ואיתא במס' סוטה (ד' ע"ג) כל אדם שיש בו גסות רוח כאלו בא על עריות, כתיב הכא (משלי ט"ז ה') תועבת ה' גבה לב, וכתיב התם (ויקרא י"ח כ"ז) כי את כל תועבות האל עשו

כביכול לפרוש ממנה כנ"ל במדרש, אבל אם לא דברו לשון הרע אז שפיר ניתן להם התורה, והוא גם הוא ידור עמהם כנ"ל שאמר ויקחו לי תרומה. ולפ"ז שפיר אמר המדרש לא ניתנה רק שלא ידברו לשון הרע, ואז יכול כביכול והתורה שניהם יחד אצלם במדור אחת כנ"ל ונכון הוא.

והנה בסוטה דף ה' (ע"א) איתא נמי בזה הלשון אמר רב חסדא [ואיתימא] אמר מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם כו' ואיכא דמתני לה אמספרי לשון הרע כו', וכבר נזכר לעיל גסי רוח הם כבאי על עריות. וזהו דברי המדרש הנ"ל **בזכות שהיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין** היו נגאלים, דעיקר הגאולה היה כדי לקבל התורה וכדכתיב (שמות ג' י"ג) תעבדון את אלהים על ההר הזה, וגם ע"ז היה עיקר שעבוד מצרים להיותם יכולים לקבל התורה כנ"ל, וא"כ אי היה בהם גסי רוח ובעלי לשון ממילא לא היו יכולים לקבל התורה, כי כביכול קשה לפרוש ממנה כנ"ל, ואצל גסי רוח ובעלי לשון אמר קב"ה דאין אני והוא יכול לדור בעולם כנ"ל.

אז י"ל כפשיטא שהיו גדורין מעריות, והיינו עפ"י דאיתא במדרש ילקוט סדר במדבר (רמז תרפ"ד) בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהן מה ראו אלו להתקרב יותר מאומות, סתם פיהן הקב"ה אמר להם הביאו לי ספר יוחסין שלכם כו' (ועיין לקמן מדר ג' הארכמי כנל זה), וא"כ שפיר בזה שהיו גדורין מעריות והיו מיוחסים היו ראויין לקבל התורה, ומשום הכי שפיר נגאלו.

ומשום הכי אמר נמי **בזכות שלא שינו לשונם כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש**, והיינו עפ"י מה דאיתא בנזר הקודש דף קפ"ב וקפ"ג (ב"ר ל"ח ט"ו) בשם הוזהר (בראשית קע"ז). ופרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ד) בשעת דור הפלגה קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים את כסא הכבוד ואמר להם בואו ונבלבלו לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון, והפילו גורלות שנאמר (דברים ל"ב ח') בהנחל עליון גוים, ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם וזרעו. והכוונה שמתחלה היו כולם תחת והנהגתו

והשגחתו ית', ולכן אז כולם דברו לשון הקודש המיוחד לו ית' אשר בו ברא עולם, ואח"כ השליכם מעל פניו ונמסרו תחת השגחתם והנהגת השבעים שרים, ולכן מאז נתבלבל לשונם לשבעים לשון כלפי השבעים שרים, שמכל שר נשפע לשון אחד על אומתו כפי בחינתו למעלה וכמבואר בזה, כי אם את אברהם וזרעו בחר לו י"ה לחלקו להיותו תחת הנהגתו והשגחתו, ולהם נשאר לשון הקודש שהוא לשון יחידו של עולם ומיוחד לו ית', עכ"ל הנזר הקודש הנ"ל, ע"ש באריכות. מכלל דבריו שמענו כי לשון הקודש מיוחד הוא לישראל לבד להורות כי הם חלקו ית', וא"כ משום הכי נמי בזכות זה שהיו משמרים לשונם במצרים והיו מדברים בלשון הקודש, זכו להיות עם ה' אשר בחר בהם להיות עם סגולה וליתן להם התורה, ושפיר נגאלו בזכות זה.

ומכאן תוכחה מגולה אחינו בני ישראל להעת הזאת אשר בעו"ה ינבלו צור תעודה בלשון זר, הלא זה עיקר חלקינו, וגם התורה נתנה דווקא בלשון הקודש כדאיתא במדרש רבה פל"א ופי"ח ע"ש במדרש רבה בראשית, והלא בזכות זה נגאלו. וראיתי שכבר דרש דרש בזה גאון עוזינו רבינו מו"ה יהונתן ז"ל ביערות דבש ח"ב דף ע"ד, על הלומדים לשון צרפת ולשון ולשון אטליא ויון, מחמת כי הכל תליא בלשון הקודש ע"ש ולנפשך יונעם. והנה בימיו עכ"פ לא היו מבזים התורה בלשונם, אבל כעת בעו"ה סתם עליהם פי המדברת בלשון הקודש כלל וכלל, וגם תורתנו הקדושה בעו"ה הם מנבלים בלשונם, וכבר דיברתי בזה כמה פעמים.

נחזור לדברי המדרש הנ"ל במה שאמר ומסיים עוד **בזכות שלא שינו את שמם**, היינו נמי עפ"י הנ"ל דעיקר היה כדי לקבל התורה (ועיין נמי בזה בספר צינה לעמים סוף דרוש כ"ג דכתב משום הכי כמינ (שמות י"ג ט') למען תהיה תורת ה' צפין אלל ילאמ מלריס, להורות דעיקר הגאולה היה בזה לקבל המורה ע"ש). והנה זה ידוע אם אינן עושין רצונו של מקום אז הם מכוונה בשם יעקב אבל כשעושין רצונו מכוונה הם בשם ישראל, והנה נשמתן של ישראל ואור התורה הם שורש אחד, כי דורשי רשומות (מגלה

קדוש על דברים של הבל ושטות. אחיי אחיי חדלו מדרך הלזה, והכי לא די לנו צרות ותלאות אשר עברו עלינו בגלות המר הזה, ועוד בעו"ה חיינו תלואים מנגד הכל טרודים במסים וארנונות בעו"ה, ובוודאי אין ראוי לשמוח ביו"ט רק בשמחה של מצוה ולקיים מצותיו ית' באיסור חמץ ובאכילת מצה ושתיית ארבע כוסות, ואז יקוים דברי ירמיה (כ"ג ז'-ח') הנה ימים באים ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מכל הארצות אשר הדחתים שם במהרה בימינו אמן.

עמוקות ואתחנן אופן קפ"ו) אומרין ישראל נוטריקון י"ש ש"שים ר"בוא א"ותיות ל"תורה (ועיין מזה מ"ש לעיל צניח המשפה מדר ז'), וא"כ שפיר אמר שלא שינו את שמם ונשאר להם שם ישראל, ושפיר היה להם שייכות בתורה ומשום הכי נגאלו והבן.

או י"ל כפשוטו זהו היה המעלה שלא שינו את שמם, עפ"י מה דאיתא בספר הכוונות (סוד חיבוט הקבר) שיש לכל אדם מישראל שני שמות, אחד השם שקורין לו האב והאם ומסכימים עליו מלמעלה תחלה ונותנים בלבם ליתן לו זה השם ומיד כותבין זה השם תחת כסא כבוד, וכתב שם דיש לאדם מיד עוד שם אחר לעומת השם הנ"ל, ואותו השם הוא שם הטומאה בחלק הקליפה והוא נרשם בארץ בעמקי תהום ומצולה זה לעומת זה זה בשמים וזה בארץ, ואם האדם הוא צדיק גובר השם הקדוש הנ"ל ונשתרש בו, והרי שואלין אותו אחר מותו על שמו ומגיד, כי זוכר כאשר הגבירו את שמו הקדוש בחייו, ונמצא ביטל את השם הטומאה הנ"ל ושם הקדוש נשאר חקוק ורשום תחת כסא הכבוד, ואז כשמגיד את שמו הקדוש אין רשות למחבלים להזיקו ולפגוע בו ומתפרדים ומתבטלים ממנו. ואדם רשע הוא ח"ו אז נותן הוא כח וחיל לאותו שם הטומאה ונמצא שמו הקדוש נמחק מתחת כסא הכבוד ואז נשכח שמו ממנו ונמצא שאינו יודע שום שם, שהרי שם שבטומאה נעלם היה ממנו אפילו בהיותו בחיים, ושם הקדוש נשכח ממנו ואז מיד מתדבקים המחבלים והחיצונים ר"ל ומחמירים דינו וענשו מאד עכ"ל (והוצא דצריז צספר אספקלריא המאירה סדר שמות), וא"כ הרי מעלה גדולה היה בזה שלא שינו את שמם, היינו זה שם הקדוש שלהם נשאר תחת כסא כבודו ובו היו מתגברים, ומשום הכי שפיר זכו בזה לגאולה כי היו צדיקים כנ"ל והבן.

בלל הדבר אחינו בני ישראל, הקנאה והשנאה ולשון הרע הוא קוץ מעכב בגלות המר הזה כנ"ל באריכות, ובעו"ה זה עדיין מתגולל בקרבינו, ואדרבה ביו"ט אשר העם פנוים ממלאכתם, אז בעו"ה עיקר רכילות ולשון הרע זה על זה, ומחלוקת גדולה תמיד דוקא ביו"ט בבית הכנסת במקום

דרשות דלהלן נעתק מספר בתי נפש, בית המדרש חדר א' - פרשת בשלח, והדפסנוהו כאן לזכות את הרבים:

ספר בתי נפש

בית המדרש חדר א'

פרשת בשלח

אֵיתָא במדרש (מכילתא ר"פ בשלח) **ויהי בשלח בפרעה וגו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וגו', קרוב שבועת אבימלך [אם תשקור לין] ולניני ולנכדי (בראשית כ"א כ"ג), ועדיין היה נכדו קיים עכ"ל. ויש לדקדק אמאי כתב המדרש טעם אחר מה שמצינו בהדיא מפורש בקרא גופיה, דכתיב כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה וגו'.**

ונ"ל לבאר, ומקודם אבאר דברי רש"י שפירש על קרא פן ינחם העם וגו' וז"ל, פן יחשבו מחשבה לשוב מצרימה כו'. ומדקדק בספר ברכת שמואל מאי יחשבו מחשבה לשוב מצרימה, דמזה משמע הא אם לא מוליד אותם דרך פלשתים לא היה להם לחשוב מחשבה ע"ש היטב.

ונ"ל לתרץ, עפ"י מה שתירצו הקדמונים הא יצאו קודם זמנם ולא היה רק רד"ו שנה, וכתיב (בראשית ט"ו י"ג) ועבדום ארבע מאות שנה, היינו דקושי שעבוד היה משלים. אמנם בסדר הקודמת הבאתי בשם תוספות במס' שבת דף י' (ע"ב ד"ה ה"ג נתגלגל) שכתבו קושי שעבוד היה מחמת מכירת יוסף. אך התפארת הגרשוני פ' קרח כתב דמכירת יוסף לא היה חטא, עפ"י מה דאיתא דיעקב נענש כן עבור שלא קיים כיבוד אב כדאיתא במגלה (טז: ע"ש). אך זה תליא אי כיבוד אב משל אב או אף משל בן, דהנה הבגדי אהרן כתב כיון שיעקב כינס כל האוצרות שם אצל לבן, משום הכי לא היה ליעקב לחסור כיסו בשביל אביו כי כיבוד אב [משל אב] ולא משל בן, וזהו ששלח יעקב לעשו לאמר לו (בראשית ל"ב ו') ויהי לי שור וחמור וגו', היינו שלא יאמר עשו שיבוא עלי בחטא שלא כיבדתי הורים, לזה אמר ויהי לי שור וחמור וגו', ר"ל שכנסתי לי כל

האוצרות כאן ולא בלתי אפשרי היה לחסור את לחמי בשביל כיבוד אב יעו"ש באריכות מזה בפ' וישלח (דף כ"ז ע"ד).

תו אקדים מה שהקשה היפה תואר (ב"ר נ"ד ד') למה שהיה אברהם בשמחת בניו ז' דורות, הלא אינם היו מצווים לקיים שבועתו של אברהם, והאריך למעניתו, ותירץ שם שמשום כבוד אביהם נגעו בה. וכתב התפארת הגרשוני דכל זה אי כיבוד הוא משל בן ע"ש בפ' וישלח, וכן כתב בסדר זו (פ' בשלח) ע"ש.

תו אקדים מה דאיתא במדרש (ילקוט שמעוני שמות רמז רכ"ד) בראותם מלחמה, היינו מלחמה של שבט אפרים שיצאו קודם זמנם ונהרגו בגת עיי"ש.

ולפ"ז י"ל זהו מחשבה שיש להם לחשוב באם מוליכין אותן דרך פלשתים כפירש"י הנ"ל, והיינו דיהיה קשה להם היכא היא שבועת אברהם שנשבע לאבימלך ולניני ולנכדי ועדיין נכדו קיים כנ"ל במדרש, אלא ודאי צריך לומר דכיבוד הוא משל אב ולא משל בן, וממילא אז לא צריכים לקיים שבועת אביהם כקושיית יפה תואר הנ"ל, וא"כ לפ"ז לא חטא יעקב בכיבוד אב כיון דכנס האוצרות אצל לבן כנ"ל וכיבוד אינו משל בן כנ"ל, ולפ"ז ממילא מכירת יוסף היה חטא ובשביל זה היה צריך להיות קושי השעבוד כנ"ל, וממילא יצאו קודם זמנם. ועל כן עתה בראותם מלחמה של שבט אפרים שנהרגו על שיצאו קודם זמנם כנ"ל במדרש, א"כ ממילא יעלה מורא עליהם לאמר, הלא גם אנחנו יצאנו קודם הזמן כנ"ל, וג"כ המה ח"ו בסכנה זו, ומכאן זה יחשבו מחשבה לשוב מצרימה. וכל זה אם היה מוליכין

אותן דרך פלשתים כנ"ל, משא"כ אם לא באו דרך פלשתים כלל, ממילא שוב לא היה להם לחשוב מחשבה כלל, די"ל דקושי שעבוד היה משלים, דמכירת יוסף לא היה חטא דכיבוד הוא אף משל בן וכנ"ל באריכות. וזהו דברי רש"י הנ"ל פן יחשבו מחשבה כו' וק"ל.

ולפ"ז מתורץ המדרש הנ"ל, דשפיר קאמר כי קרוב הוא, היינו קרוב שבועת אבימלך ועדיין נכדו קיים כנ"ל, אך לפי דקיי"ל ביו"ד סי' ר"מ (ס"ח) דכיבוד אב אינו רק רק משל אב ע"ש בהגהה, א"כ לא צריכין לקיים שבועת אביהם כקושיית יפה תואר הנ"ל, ושפיר היה יכול להוליד אותם דרך פלשתים, לזה מסיים הקרא באומרו כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה, היינו של שבט אפרים כנ"ל שנהרגו על שיצאו קודם זמנם, וא"כ כיון דנתוודע להם דכיבוד אינו רק משל אב, מכח זה יהיה להם הוכחה דיצאו גם הם קודם זמנם כנ"ל באריכות, וא"כ ג"כ יעלה מורה עליהם כנ"ל ויחשבו מחשבה לשוב מצרימה כפירש"י הנ"ל, ומשום הכי לא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כנ"ל באריכות וק"ל.

מדרש תמוה הובא במפורשים סדר זו (פ' בשלח), **הים ראה וינס מה ראה ברייתא דרבי ישמעאל ראה, עכ"ל.**

ונ"ל לבאר עפ"י מה דהקשה הפרשת דרכים בדרך האתרים (דרוש שני) על הא דכתיב ביוסף (בראשית ל"ט י"ב) ויעזוב בגדו וינס החוצה, הא בן נח אין מצווה על זה, ולדעת הרמב"ם (הל' יסוה"ת פ"ה ה"ד) אם לא עבר ונהרג הרי זה מתחייב בנפשו ע"ש, א"כ הרי הסכין את עצמו שלא כדין ע"ש.

תו אקדים שתי הקדמות, חדא מה דאיתא במס' סנהדרין דף ע"ד (ע"ב) דרצה לומר בן נח אינו מצווה על קידוש השם, והיינו מדכתיב בנעמן (מלכים ב' ה' י"ח) לדבר הזה יסלח ה' לעבדיך בבוא אדני בית רמון והוא נשען על ידי בהשתחויתי, וכתוב (פסוק י"ט) ויאמר לו לך לשלום, שאלישע

הודה לו לדבר, ואם איתא שבן נח מצווה על קידוש השם לא היה לאלישע להודות לדבר איסור, ודחי הש"ס דלמא התם בצנעה הוי ולכן הודה לו אלישע, אבל לעולם בפרהסיא גם בן נח מצווה על קידוש השם ע"ש. והקשה הכותנות אור בעהמ"ח פנים מאירות בסדר וארא, לפי מה דאיתא בפסחים דף נ"ג (ע"ב) מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לתוך כבשן האש, נשאו ק"ו בעצמן מה צפרדע שאינן מצווין על קידוש השם כתיב בהו (שמות ז' כ"ח) ועלו [ובאו] בבתוך ובתנור ובמשארותיך, אימתי משארות מצויים אצל התנור בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה, והקשו תוס' (ד"ה מה ראו) מאי פריך מה ראו חנניה וכו' שמסרו עצמן הלא בפרהסיא הוי ומקרא מלא הוא בכל נפשיך (דברים ו' ה') אפילו נוטל את נפשיך (ברכות נ"ד.), ותירץ המהרש"א בחידושי אגדות וז"ל שהם היו סוברים כרבי ישמעאל (סנהדרין ע"ד). דאמר מנין שאומרים לו עבוד עבודה זרה שיעבור ואל יהרג תלמוד לומר (ויקרא י"ח ה') וחי בהם ולא שימות בהם, יכול אפילו בפרהסיא תלמוד לומר (שם כ"ב ל"ב). ונקדשתי בתוך בני ישראל, ובצלם שהעמיד בבקעת דורא לא היו מישראל עשרה, א"כ פריך שפיר מה ראו למסור עצמן לכבשן האש, כיון שהיה בצנעה לא היו מצווין על קידוש השם, ותירץ שלמדו ק"ו מצפרדעים. והנה לפי פירוש מהרש"א הנ"ל קשה דהא כל ק"ו ניתן לדרוש, ואם איתא שחנניה מישאל ועזריה למדו ק"ו שאף בצנעה מחוייבים למסור על קידוש השם, וא"כ אף בני נח מצווין על קידוש השם אף בצנעה, א"כ הדרא הקושיא לדוכתיה למה הודה אלישע לדברי נעמן הא אפילו בצנעה איכא איסור, עכ"ל הפנים מאירות בספרו כותנות אור הנ"ל.

תו אקדים מה דאיתא במדרש רבה פ' וישב (פ"ד ה', פ"ז ח') בזכות יוסף נקרע הים, בזכות ויעזוב בגדו וינס החוצה ע"ש.

ולפ"ז מתורץ היטב המדרש הנ"ל, מה הים ראה, וינס, דר"ל ראה זכות יוסף וינס החוצה כנ"ל, וקשה קושיית פרשת דרכים הנ"ל הא אדרבה בזה

שני דברים, כיון דכבר נשלם הזמן משנולד יצחק כמו שהשיב לו אח"כ. ועוד קשה למה האריך כ"כ באומרו כלום אמרתי בארץ מצרים כו', בקיצור הוי להשיב משנולד יצחק היו גרים.

ונ"ל לבאר היטב, עפ"י מה דאיתא במפרשים (תורת חיים חולין צ"ב). הא דיצאו קודם זמנם היינו דישימו בשאר ד' מלכיות. אך הקשו על זה א"כ למה נטלו שכר עבודה, הא אין שכירות משתלמת אלא לבסוף (קידושין מ"ח:). ע"ש (וצרע נקן פ' כי מצוא מזה). ולפ"ז זהו התחלת המדרש הנ"ל, דוודאי בתחלת ביאת משה לגואלם לא היה שום טענה לעווא, דהיה סובר דישימו השאר וכו". אמנם בשעה שיצאו ממצרים אז ראה וידע וינצלו את מצרים, והיה קשה לו הא אין שכירות משתלמת אלא לבסוף, וצריך לומר דכבר נשלם הזמן, משום הכי טען ואמר עדיין לא עבדו בהם רק פ"ו שנים וגזרת ועבדום ארבע מאות שנה, על כן תן לי רשות ואחזירם כנ"ל. אמנם באמת כבר התחיל הגירות משנולד יצחק כנ"ל שהשיבו לו הקב"ה כן, ושפיר היה כבר הסוף של שעבוד כשיצאו ממצרים ושפיר נטלו שכר העבודה.

אך אנכי הבאתי בסדר הקודמים בשם הפרשת דרכים (דרוש י"ז) ושאר מפרשים, דהא דנוכל לחשוב משנולד יצחק היינו דווקא אם לא יצאו מכלל בני נח קודם מתן תורה, ואז לא קנה אברהם ארץ ישראל בחזקה שהחזיק בה (ב"ב ק'), דעכו"ם אינו קונה בחזקה (שם ל"ה:), וא"כ שפיר מקוים ביצחק גר יהיה זרעך בארץ לא להם, דגם ארץ ישראל מיקרי לא להם כיון דאינה מוחזקת היא. משא"כ אי כבר יצאו מכלל בני נח מימות אברהם, א"כ קנה אברהם ארץ ישראל בחזקה שלו, וא"כ ארץ שלהם הוי ולא נוכל לחשוב משנולד יצחק דלא היה רק בארץ ישראל, וכתוב גר יהיה זרעך בארץ לא להם דווקא, (עיין מזה נאליכות נסדר הקודמים כמה פעמים).

אמנם לכאורה מוכח דלא יצאו מכלל בני נח, דהנה הרמב"ם כתב משום הכי נענשו המצרים אף דנגזר מקדמת דנא ועבדום ועינו אותם, היינו דכלום

עשה שלא כדין שהסכין את עצמו כיון דבן נח אינו מצווה על קידוש השם כנ"ל (עיין נפרשת דרכים דרך האחרים שהקשה על המדרש הלוה דקאמר נזכות יוסף נקרא הים קושיא זו ע"ש), לזה אמר ברייתא דרבי ישמעאל ראה, והיינו ברייתא דרבי ישמעאל הידוע, רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן מקל וחומר וכו', ונדרשת בהן דייקא, והיינו דניתן לדרוש, וא"כ כיון דק"ו ניתן לדרוש ממילא מוכח דבני נח מצווין על קידוש השם מק"ו דצפרדעים כנ"ל בפנים מאירות ובמהרש"א הנ"ל, וא"כ יוסף כדין וינס החוצה, וא"כ שפיר היה זכות יוסף בזה, ומשום הכי נקרא הים בזכותו כנ"ל וק"ל. (ועיין בסדר ויקהל לקמן מ"ש על מדרש זה).

במדרש אבכיר סדר זו (עי' ילקוט שמעוני רמז רמ"א) וז"ל, בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עליהם דין, שאתה אמרת (בראשית ט"ו י"ג) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' וגזרת שיהיו משועבדים ארבע מאות שנה, ועדיין לא עברו רק פ"ו שנים [משנולדה מרים וכו'] תן לי רשות ואחזירם תחת ידי אומה שלי, כשם שאתה קיים כך שבועתך קיים, באותו שעה השיבו הקב"ה לעווא כלום נתחייבו בניי שעבוד אלא בשביל דבר אחד שאמר אברהם (שם פסוק ח') במה אדע כי אירשנה וכו', כלום בארץ מצרים אמרתי, בארץ לא להם דברתי, וכבר גלוי וידוע מיום שנולד יצחק נעשו גרים וכבר שלמו להם ארבע מאות שנה, אין לך לשעבד בבניי כלום, באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל ממצרים עכ"ל.

והנה במדרש הלזה רבו הדקדוקים. חדא, מפני מה המתין עוזא עד שיצאו ממצרים ולאמר תן לי רשות ואחזירם, וכי וודאי לא טוב היה יותר לפניו לטעון טענה זו שלא נשלם הזמן בעודם תחת ידו מיד ששמע ממושה שרצה לגואלם. ועוד קשה מה השיבו הקב"ה כלום נתחייבו בניי שעבוד אלא בשביל דבר אחד, מה לי אם בשביל דבר אחד או

במס' סוטה דף ל' (ע"ב) גרסינן, בו ביום דרש רבי עקיבא, כשעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה, כגדול המקרא את הלל והן עונין אחריו ראשי פרקים כו' אשירה לד' כו' עכ"ל. ויש לדקדק למה דווקא בו ביום דרש דרוש הלזה.

ובבואי למדינה זו על הרבנות ק"ק שנאמץ פ' בשלח שנתקנג"ל, אמרתי דרך דרוש על המאמר הנ"ל, עפ"י דמצינו שני טעמים למה נתנה תורה במדבר דווקא, חדא משום השבטים שזה יאמר בחלקי וזה יאמר בחלקי יותן התורה ע"ש במדרש (עי' במדב"ר י"ט כ"ו), ועוד טעם איתא במדרש (ב"ר צ"ט א') שאין לך הר וגבעה שאין עליה עבודה זרה, משום הכי נתנה על הר סיני דווקא, וזהו למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים ס"ח י"ז), לשון גבן או דק (ויקרא כ"א כ'), משום לתא דעבודה זרה נדחו ע"ש.

והנה הנפק"מ בין שני טעמים הנ"ל, עפ"י מה דאיתא במס' ע"ז דף נ"ג ע"ב, ואשריהם תשרפון באש (דברים י"ב ג'), מכדי ירושה היא מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ומשני כיון דפלאו לעגל גליא דעתייהו דניחא להו ע"ש. והנה לפ"ז אי ארץ ישראל מוחזקת היא והוי ירושה, א"כ שפיר קשה למה במדבר דווקא נתנה תורה, ואין לומר משום עבודה זרה, קשה קושיית גמ' הנ"ל מכדי ירושה היא להם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו כנ"ל, ותירוצו דגמ' לא שייך עדיין דמתן תורה קודם מעשה עגל היה, וצריך לומר כאידך טעם מפני השבטים, אבל להך טעם מפני עבודה זרה צריך לומר דארץ ישראל אינה מוחזקת ולא הוי ירושה.

ועוד נפק"מ, אי ירושלים נתחלקה לשבטים אז שפיר י"ל מפני השבטים וכן"ל, משא"כ אי ירושלים לא נתחלקה הוי ליתן על הרי ירושלים דכל השבטים שווים בה (וכן אימא נמפארט הגרשוני צפ' קמ ע"ט), וצריך לומר כטעם ב' מפני עבודה זרה,, ואז צריך לומר דארץ ישראל אינה מוחזקת וכן"ל.

תו אקדים מה דאיתא בזרע ברך שני (פ' שמות) הך פלוגתא אי ירושלים נתחלקה או לאו, תליא אי מכירת יוסף היה חטא אז שפיר נתחלקה ירושלים

בארץ מצרים כתיב בארץ לא להם סתמא כתיב ולא נגזר על המצריים דווקא, ומשום הכי נענשו, ע"ש בהל' תשובה (פ"ו ה"ה). אך בש"ך על התורה (שמות א' י') איתא דישאל נשתעבדו במצרים דווקא, כיון שחטא אברהם במצרים ואמר לשרה אמרי נא אחתי את (בראשית י"ב י"ג), דהיה לו לבטוח בה' ע"ש, וא"כ לפ"ז הרי נגזר השעבוד במצרים. אמנם בפ' לך כתבתי, דאם לא יצאו מכלל בני נח אז שפיר עבד אברהם בזה שאמר אמרי נא אחותי את, דבן נח אין מצווה על קידוש השם, וכתב הרמב"ם בהל' מלכים (עין הל' יסוה"ת פ"ה ה"ד) אם נהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו (ועין מ"ש כזר נסדר זו לעיל מוס), וא"כ אדרבה אם הסכין את עצמו היה עבירה בידו (עין לעיל מוס באריכות צפ' לך לך). ולפ"ז אי יצאו מכלל בני נח הרי חטא אברהם בשתי דברים אשר בעבורם נגזר שעבוד מצרים, אחד שאמר אמרי נא אחותי את כמ"ש הש"ך הנ"ל, וגם במה שאמר במה אדע כנ"ל. אבל אם לא יצאו מכלל בני נח אז לא נשתעבדו במצרים רק מחמת במה אדע, דזה שאמר אמרי נא אחותי את לא הוי חטא כנ"ל באריכות.

וזהו שהשיב הקב"ה לעוזא כלום לא נתחייבו בניי שעבוד רק בשביל דבר אחד שאמר אברהם במה אדע כו', ודבר אחד דווקא, לאפוקי מה שאמר אמרי נא אחותי את לא היה חטא, והא ראייה כלום בארץ מצרים אמרתי בארץ לא להם דברתי, ואי היה חטא אברהם באמרי נא אחותי את היה לי לגזר במצרים דווקא וכסברת הש"ך הנ"ל באמת, אלא ודאי צ"ל שלא חטא אברהם במה שאמר אמרי נא אחותי את, והיינו עכ"ח דלא יצאו מכלל בני נח, וא"כ בן נח אינו מצווה על קידוש השם, ואדרבה להיפך אם הסכין את עצמו היה עבירה בידו כנ"ל באריכות. וממילא כיון שלא יצאו מכלל בני נח, אז גם ארץ ישראל מיקרי ארץ לא להם עדיין כנ"ל באריכות, וא"כ כבר גלוי וידוע משנולד יצחק נעשו גירים וכבר שלמו ארבע מאות שנה, ומשום הכי באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל ממצרים בטענה מעלייתא וק"ל.

דאם הישראל היו אומרים השירה למה אמרו תביאמו הו"ל למימר תביאנו, ואין לומר דקאי על העתיד מהיכי תיתי נימא דקרא מדבר על העתיד. אמנם לכאורה מצינו קרא על העתיד, דכתיב ונתתי [אותה] לכם מורשה, היינו שמורישין ואינן יורשין, וא"כ שפיר י"ל הוא הדין הך קרא תביאמו מדבר על העתיד וכנ"ל בגמ' דב"ב.

אך בו ביום דווקא שראה שהוסיפו ספסלים בבית המדרש, והיינו על כרחך דמצוה שלא לשמה היו מצוה כנ"ל, ואיתא במס' נזיר (כ"ג:) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה ע"ש, וא"כ הרי מכל שכן כיון דמצוה שלא לשמה מותר דעבירה לשמה מותר, וא"כ ממילא מכירת יוסף לא היה חטא כנ"ל, וא"כ ממילא ירושלים לא נתחלקה לשבטים כדי שיהיה יד כולם שווים בבית המקדש כמ"ש הזרע ברכ' הנ"ל, וא"כ לפ"ז קשה למה נתנה תורה במדבר, ואין לומר מפני השבטים כנ"ל קשה ה' ליתן בהרי ירושלים כיון דלא נתחלקה כנ"ל, וצריך לומר מפני שאין הר שאין עליו עבודה זרה, וקשה מכדי ירושה היא ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו כנ"ל, אלא ודאי צריך לומר ארץ ישראל אינה מוחזקת וכנ"ל באריכות, ולפ"ז הרי י"ל ונתתי לכם מורשה כפשוטא שמורישין והן אינן יורשין, ולא משום דמיתו, רק כיון דארץ ישראל אינה מוחזקת א"כ אין ירושה להם ע"ש פירש"י היטב. וא"כ כיון דלא מצינו קרא על העתיד, א"כ שפיר דרש באותו פעם כגדול המקרא את הלל כו', דאל"כ קשה תביאנו הו"ל למימר, ולמדחק דקאי על העתיד היכן מצינו כה"ג בקרא שמדבר על העתיד, כיון מקרא ונתתי לכם מורשה אין ראיה, אלא ודאי שמשא אמר השירה והן עונין אשירה לה' כו', ומשום הכי שפיר קאמר תביאמו, כיון דהוא ידע שנאמר לו עתה תראה ובל"א מלכים לא תראה וכנ"ל ודו"ק.

כדי שיבנה בית המקדש בחלקו של בנימין, כדאיתא במדרש (ב"ר צ"ט א') משום הכי נבנה בחלקו של בנימין כיון דלא חטא במכירת יוסף ע"ש, אבל אי מכירת יוסף לא היה חטא אז ירושלים לא נתחלקה כדי שיהיה יד כולם שווים בה בבית המקדש ע"ש באריכות (ולקמן צפ' יתרו הנאמי לשונו נאריכות).

תו אקדים מה דאיתא במס' ב"ב דף קי"ט ע"ב דמשום הכי קמסתפקי ליה אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, דכתיב (שמות ו' ח') ונתתי [אותה] לכם מורשה כו', ירושה לכם מאבותיכם, או דלמא ארץ ישראל אינה מוחזקת ומורשה היינו שמורישין ואינן יורשין כו', ואי תימא האריך מצוין קרא על העתיד, והיינו דכתיב (שמות ט"ו י"ז) תביאמו ותטעמו כו', תביאנו לא נאמר אלא תביאמו, מלמד שמתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין ע"ש פירש"י היטב. והנה כל זה אי ישראל אומרים כל השירה, אבל לדעת רבי עקיבא הנ"ל דאמר כגדול המקרא את הלל ומשה אמר השירה והן ענו אשירה לה' כו', לא מוכח דלעתיד קמדבר, די"ל משה שפיר קאמר תביאמו, דלא יכול לומר תביאנו, כיון דכבר נאמר לו עתה תראה ובל"א מלכים לא תראה כפירש"י פ' שמות (ו' א').

תו אקדים שני הקדמות קטנות. אחד שהמפרשים כתבו מכירת יוסף היה עבירה לשמה, כמו דאיתא במדרש פ' וישב (ב"ר פ' פ"ד י"ד) וישנאו אותו כדי שלא יצא ממנו ירבעם שעתיד להשניאו לבעלים ע"ש, וא"כ אי עבירה לשמה מותר מכירת יוסף לא היה חטא וירושלים לא נתחלקה לשבטים, וא"כ קשה למה ניתנה תורה במדבר ולא בירושלים, וצריך לומר מפני עבודה זרה, וא"כ צ"ל ארץ ישראל אינה מוחזקת כנ"ל באריכות.

ותו אקדים מה דאיתא בגמ' דברכות פ' תפלת השחר (כ"ח.) באותו יום הוסיפו ספסלים בבית המדרש דמתוך שלא לשמה בא לשמה ואפילו תלמיד חכם שאינו תוכו כברו יכנס ע"ש.

ולפ"ז י"ל דוודאי הא דאמר רבי עקיבא כגדול המקרא את הלל, דמשה אמר כל השירה כנ"ל, היינו